

DISCRIMINATION OF ALBANIANS IN MACEDONIA IN 1990s OF THE 20TH CENTURY¹

Fehari RAMADANI

Faculty of Philosophy, University of Tetova

The fall of the communist system in Eastern Europe and in Yugoslavia, along with its dissolution, raised hopes among Albanians that the multiparty system and the independence of Macedonia would improve their position in the new state. Albanians in Macedonia had suffered a lot from the treatment by communist authorities in the 1970s and 1980s, during the 20th century. Therefore, they hoped that the new government of Macedonia would have greater respect for their rights.² However, instead of cooperation, the Macedonian political class pursued the path of centralization. It committed to building a unitary state where power would belong exclusively to Macedonians. This political class failed to understand that Macedonia was a multi-ethnic state, and the formation of an ethnically homogeneous state was practically impossible.³ With its policy, the government in Skopje turned Macedonia into a state consisting of a society with two classes: the ruling Macedonians and the suppressed Albanian population, which constituted the second-largest ethnic group after the Macedonians. When in 1991 Macedonia separated from the Yugoslav Federation and became independent, instead of gaining the rights that were denied to them during the previous period, the Albanians faced further hardships. The government persistently denied Albanians their rights to language, education, and culture. As employees, police, and soldiers, they faced discrimination, and it was very difficult for any of them to achieve a high-ranking career.

The declaration of independence of the Republic of Macedonia on January 21, 1990, was the first step on the path to independence, but also the first indicator that this journey would be challenging, marked by uncertainty and division. The road to independence was generally marked by scenes of confrontation between Macedonian political parties on one side and Albanian parties on the other. While Macedonians were unwilling to share power with their Albanian compatriots, the latter began to perceive the state in which they lived as foreign. The sense of division regarding the fundamental concepts of the state and the political system was also present in the Declaration of Independence. When Albanian deputies in the Macedonian Assembly boycotted the event, this was interpreted by Macedonians as a 'negative attitude towards the new Macedonian state' with secessionist undertones. However, Albanian parties accused the dominant Macedonian parties of promoting 'ignoring' and nationalist politics, as well as attempting to create a mono-ethnic Macedonian state where everyone else was a minority.⁴Top of Form

¹ The material of this work has been extracted from the book "Serbian (Slavic) Crimes Against Albanians 1877-2001.

² Glenny, Misha. 2007. History of the Balkans 1804-1999 - Nationalism, Wars, and Great Powers. Tirana: Toena, p. 656.

³ Unfinished Peace - Report of the International Commission for the Balkans. No date. Tirana: Soros Foundation, p. 31.

⁴ See: Risteski, Ljupčo S. & Kodra Hysa, Armanda. 2013. Strategies for the Formation of the Macedonian Nation and State and Counter-Projects (1991-2012). In Symbolic Nation-Forming in Southeastern Europe. Prishtina: Center for Gender Studies and Research, p. 274.

In a multi-ethnic environment, such as Macedonia, the attempt by the Macedonian political class to create a 'nation-state' effectively divided citizens into two groups, the privileged and the subjugated. The Macedonian constitution referred to "Macedonia as the "nation-state of the Macedonian people, which guarantees the complete equality and permanent coexistence of the Macedonian people with Albanians, Turks, Roma, and other nationalities" living there. The state was undoubtedly of the "dominant" nation, namely the Macedonians. Also, the state symbols such as the flag, emblem, anthem, etc., belonged to the "dominant" nation. Others perceived the state as a tool in the hands of the dominant national group. For these reasons, the state could not be accepted as legitimate by other ethnic groups.⁵

The new constitution reduced the rights of the Albanians compared to the Constitution of February 25, 1974, which declared "The Socialist Republic of Macedonia, a national state of the Macedonian people and a state of the Albanian and Turkish nationality..." It also declared the equality of Albanians and Turks in the equal and official use of the Albanian language and writing with Macedonian at all local and republican levels. The equal right to information, proportional representation of Albanians in local and state administration, and the judicial power, the creation of conditions for education in the mother tongue at all levels, guaranteeing the official use of national symbols of the Albanians⁶, alongside the state symbols⁷. The Constitution of Independent Macedonia, approved by the Assembly on November 17, 1991⁸, despite guaranteeing the right to education in mother tongue for Albanian students in primary and secondary education⁹, was not voted for by Albanian deputies¹⁰, this was because it declared Macedonia as a state of the Macedonian nation¹¹. Therefore, for Albanians, it was considered discriminatory.

With the independence of the country, the political elites committed to giving the new state a nationalist character instead of a civic character¹². The Macedonians utilized constitutional nationalism to suppress the Albanians. This constitutional choice favored the Macedonians over other inhabitants within the state. In this case, sovereignty belonged solely to one nation, the Macedonians, who, as the majority, had the right to decide on fundamental matters related to the organization of the state and state identity. Thus, legal regulations and constitutional frameworks became mechanisms for institutionalizing the unequal position between communities. These processes reduced trust between Macedonians and Albanians. Even the Orthodox community was more privileged than other religious communities. According to Article 19 of the Constitution of 1991, only the Macedonian Orthodox Church was

⁵ Compare: "Unfinished Peace...", p. 31-32; Hullman, Hans Peter. 1997. "Masive Exodus." Tirana: Lilo, p. 62.

⁶ At the beginning of 1989, the Assembly of the Socialist Republic of Macedonia reviewed the Constitution to declare that the republic is not a "state of the Macedonian people and the Albanian and Turkish minorities," but that "Macedonia is a nation-state of the Macedonian people." The Constitution of Macedonia from 1974 underwent several changes on July 19, 1989. An amendment was approved that altered Article 1 of Chapter I in the general provisions, stating that Albanians would no longer be considered a constitutive element of the state. Similar changes had occurred three months earlier with the amendment to the Constitution of Kosovo on March 23, 1989, which was also confirmed by the amendment to the Constitution of Serbia on September 28, 1989. With these changes, the leadership circles in Skopje demonstrated that they were under the influence of Serbian politics led by Slobodan Milosevic, from which they did not manage to break away even in the post-independence period of the country. (See: Risteski, Ljupčo S. & Kodra Hysa, Armanda, cited article, p. 273; Maliqi, Nazmi. 2001. Political Traces. Skopje: Grafoteks, p. 69).

⁷ Maliqi, Nazmi, complete work, p. 69.

⁸ Gocevski, Trajan. 2010. Crises in the Republic of Macedonia. Skopje: Kultura, p. 66.

⁹ Risteski, Ljupčo S. & Kodra Hysa, Armanda, specific article, p. 305.

¹⁰ Ostreni, Gëzim. 2018. White Book. Skopje: ITSHKSHSH, p. 240.

¹¹ Rexhepi, Zeqirja. 2005. Socio-political developments among the Albanians in Macedonia. Tetovo: Tringa Design, p. 187.

¹² Risteski, Ljupčo S. & Kodra Hysa, Armanda, specific article, p. 319.

recognized as a religious institution¹³, while all others were classified as 'others,¹⁴ without specifying what they were. In the early 1990s, political leaders in Macedonia, under the influence of Milosevic's policies, engaged in efforts to exclude Albanians from decision-making in the state. 'The first mistake was that we did not agree with Albanians on what to call the referendum issue, and that procedure makes us Macedonians bear great responsibility for the fact that the Albanians of Macedonia did not participate in the 1991 referendum'¹⁵, would be expressed years later by one of the most experienced politicians and the former speaker of the Macedonian assembly, Stojan Andov. This made the Albanians consider the Constitution as the main promoter that laid the foundations of their discrimination.

On August 6, 1991, the decision was made to hold a referendum on the future of Macedonia. On September 8, 1991, the votes were held, in which, according to official data, 71.85% of the country's citizens participated, of which 95.32% voted for Macedonia as an independent and sovereign state. The referendum was boycotted by the Albanians. Dissatisfied with their position in the new state, the Albanians decided to hold a referendum to make it clear to the Macedonian politics that they aimed to improve their position within the state. Therefore, on January 10 and 11, 1992, the Albanians held a referendum for Political and Territorial Autonomy of Albanians in the Republic of Macedonia.¹⁶ The referendum was organized by the Party for Democratic Prosperity. Almost all Albanians with the right to vote participated. The results were overwhelmingly in favor¹⁷, as 99.9%¹⁸ of participants supported the idea of autonomy. However, the results of the referendum were not accepted by the Macedonian government. Just as they boycotted the referendum organized by the government on the issue of Macedonia's independence, the Albanians also refused the census in 1991¹⁹. They did not have trust in state institutions as there was no Albanian employed in the Statistical Office.

However, despite the Albanian boycott, state institutions declared the official registration results. According to them, in Macedonia, there were 2,033,964 residents, of whom 1,328,187 were Macedonians (65.3%), 441,987 were Albanians (21.7%), 77,080 were Turks (3.8%), etc. These results were contested by the Albanians, among whom there was a widespread belief that they were falsified. Within the Albanian community, the dominant idea was that the state institutions had artificially increased the number of Macedonians and decreased the number of Albanians, as had continuously happened in the period following World War II. Therefore, in 1994, a new census was conducted under international supervision and funding. According to it, the total number of inhabitants was 1,936,877, which was 97,087 less than the first census. Now, Macedonians were 66.5%, Albanians 22.9%, Turks 4%, etc. Even these numbers were not acceptable for the Albanians. Based on a report from the Assembly of Political Territorial Autonomy of Albanians in Macedonia, the number of Albanians with the right to vote reached around 400,000 inhabitants, and during the referendum for Ilirida (Ilyria), 360,928 voters²⁰ had participated. According to this data, the number of Albanians was higher than that provided by state institutions. Albanian

¹³ After the 2001 war, changes were made to the Constitution, and now the Macedonian Orthodox Church is listed together with the Islamic Religious Community in the Republic of Macedonia, the Catholic Church, the Evangelical Methodist Church, the Jewish community, and other religious communities and groups.

¹⁴ See: Risteski, Ljupčo S. & Kodra Hysa, Armanda, specific article, p. 276, 315-316.

¹⁵ Interview with Stojan Andov, former President of the Parliament of Macedonia (January 8, 1991 - March 6, 1996), given to the portal Tesheshi.com. Published on November 8, 2015. Last visited on February 14, 2021.

¹⁶ Gocevski, Trajan, cited work, p. 63, 68.

¹⁷ Jakupi, Xhelal. 2001. Local Self-Government and Albanians in Macedonia. Skopje: Hardkor Group, p. 49.

¹⁸ Lutfiu, Bilall. 2015. Political Parties and the Conflict of 2001. Skopje: Alma, p. 80.

¹⁹ Ostreni, Gëzim, cited work, p. 240.

²⁰ Rexhepi, Zeqirja, cited work, p. 100.

representatives in the Assembly of Macedonia were not consulted regarding the new state symbols. For the Macedonians, these symbols were supposed to contain only Macedonian national elements, while other ethnic groups were expected to accept them without objection. On August 11, 1992, the assembly approved the decision for the new flag, which had a red field and a sun with sixteen rays in yellow²¹. On the same day, with a decree issued jointly by the President of the Republic of Macedonia, Kiro Gligorov, and the Speaker of the Assembly, Stojan Andov, the Law on the New Flag of the Republic of Macedonia was approved²². Since it did not contain any Albanian elements, the latter refused to recognize it as their symbol. Due to objections from Greece, Macedonia was forced to change its flag in 1995. On October 5, the Assembly approved the new flag. During that session, Albanian representatives and representatives of other ethnic communities did not agree with the new flag. The Albanian deputy Sali Ramadani requested that the law be returned to the procedure, and a new law on the use of flags be drafted, emphasizing the existence of a similar law adopted in 1974 in the Socialist Republic of Macedonia. 'Only in this way can the Albanians be equal and not discriminated against by the Republic of Macedonia, which is a multi-ethnic, multi-lingual, and multi-religious state.' He called for Albanians to actively engage in this process and in the creation of a common flag that would represent the multicultural, multi-ethnic, and multi-religious character of the country. The flag was also opposed by Deputy Faik Abdi, from the Roma community, who accused IMRO-DPMNU deputies of 'ethnicizing the state flag' and appropriating it as if it were only for ethnic Macedonians. 'We are proposing a flag that can represent all Macedonian citizens, regardless of their nationality, religious beliefs, etc.' Despite the opposition from the Albanians and representatives of minority communities, the Macedonian majority approved the new flag, which was not accepted by all citizens of Macedonia. The flag became a subject of divisions and various misuses, instead of serving as a unifying symbol of the state and its citizens.²³Top of Form

In the same session (August 11, 1992) when the flag was approved, the Assembly also approved the law for the national anthem of Macedonia. According to Article 2 of this law, "Today over Macedonia" (Denes nad Makedonija) was the official anthem of the Republic of Macedonia and had been Macedonianized, excluding any Albanian elements. Although the Assembly approved the Law on the Anthem with more than two-thirds of the votes (88 out of 120 votes), as in other situations when the main state symbols were adopted, members of parliament from the Albanian political block (Party for Democratic Prosperity and the Democratic Party of Albanians) did not participate in the work of the Assembly. Thus, this law was contested from the beginning.²⁴

During the first decade of independence, the Macedonian state continued to discriminate against Albanians in all aspects of life, including employment, education, culture, healthcare, media, administration, etc. About 80% of Albanians were unemployed. The number of employed Albanians in state institutions was almost negligible. Out of a total of 9,819 police officers in Macedonia, only 176 or 1.8% were Albanians; out of 23,483 employed in healthcare institutions, only 1,056 or around 4.5% were Albanians; out of 4,071 employed in judicial institutions, only 167 were Albanians or 4.1%; out of a total of 6,665 employed in the Macedonian army and the Ministry of Defense, only 156 or 2.34% were Albanians.²⁵ The representation of Albanians in public administration was around 5.6%; professional soldiers

²¹ Gocevski, Trajan, cited work, p. 95.

²² Risteski, Ljupčo S. & Kodra Hysa, Armanda, article, p. 280-281.

²³ Ibid 285-287.

²⁴ Ibid 283, 299, 300.

²⁵ Iseini, Mair. 2003. Developments in Macedonia and the Birth of the National Liberation Army. Tetovo: Čabej, p.20.

were 1.2%; in the Ministry of Internal Affairs, it was 2.5%, and so on.²⁶ In 2001, Albanians were represented with only 4.42% in all the institutions of the country. Out of a total of 97,674 employees, only 4,315 were Albanians. There were institutions such as the Supreme Court or the Judicial Council where there were no employed Albanians. Out of a total of 4,000 military officers in Macedonia, the number of Albanians reached only 63.²⁷ Albanians were discriminated against in all spheres of life in Macedonia. In the first decade of independent Macedonia, there was no institution within the country where the employment of Albanians would be in proportion to their numbers. The employment figures of Albanians were several times smaller than their population share, even according to official data. Albanians were not allowed to speak in their native language within state institutions. The efforts of Albanian deputies to use the Albanian language in the Assembly's podium, which was the most frequent issue, were simply fought against by turning off the microphones²⁸. Conceiving the state as exclusively their own property, Macedonians did not allow the use of another language. Everything within the state had to be adapted to their interests. In addition to ongoing discrimination in employment, education, and representation within state institutions, the government also exerted continuous violence against Albanians. In the name of "law enforcement," state authorities arrested, imprisoned, sentenced, and killed many innocent Albanians. Since Macedonia's secession from the Yugoslav Federation until the year 2001 when Albanians were forced to take up arms to put an end to state discrimination and contempt, almost every year the government fabricated some affair against Albanians. In cases like the events in Ladorishti, Bit Pazar, the "weapons affair," the assassination attempt against President Kiro Gligorov, the University of Tetova, Gostivar, etc., many innocent Albanians not only faced unjust condemnation but some also lost their lives²⁹. Top of Form

On June 15, 1992, under the pretext of "collecting weapons and stopping other illegal activities," the Macedonian police carried out an operation in the village of Ladorishti in Struga. Hundreds of police officers and reservists, accompanied by armored vehicles, attacked the village at 2 in the morning, entering the homes of Albanians. At the same time, the operation also took place in the village of Veleshta and in the city of Struga³⁰. During the action, the police brutalized Albanian families, and arrested 35 Albanian civilians, including a 6-week-old baby, who together with her mother were imprisoned for several hours in a cell in Ohrid³¹. 13 residents of Ladorishti are sentenced to a total of 28 years and 5 months in prison. Four members of Kadri Labenishti's family were sentenced to 13 years and 11 months in prison. The charges against them were as follows: 'unauthorized possession of firearms,' 'attack on a public official,' and 'obstruction of a public official in the performance of duty.' Moreover, one of the accused (not belonging to the Labenishti family) possessed a permit for carrying a weapon issued by the Macedonian authorities, but he did not escape arrest either³². The law was not the same for Albanians and Macedonians. Even in cases of similar violations, the punishments were not the same. Albanians were always severely punished, while Macedonians would escape with lesser punishments. The courts, tasked with enforcing

²⁶ Goceski, Trajan, work cited, p. 246.

²⁷ Ostreni, Gëzim, cited work, p. 231, 233, 252; See also: Lutfiu, Bilall, cited work, p. 75-76.

²⁸ Risteski, Ljupčo S. & Kodra Hysa, Armanda, article...., p. 306.

²⁹ Fetaj, Milaim. 2017. The Ohrid Framework Agreement - Basis for the Democratization and Euro-Atlantic Integration of Macedonia. Tetovo: ArbëriaDesign, p. 115.

³⁰ Lutfiu, Bilall, op. cit., p. 83

³¹ Rullman, Hans Peter, op. cit., p. 68.

³² Ostreni, Gëzim, op. cit., p. 239; Interview conducted with Guximtar Labënishti, March 2023.

the law, would issue very severe decisions when it came to Albanians. In contrast, those arrested in the Ladorishti incident, regardless of their ethnic background, were sentenced under the same charges. However, Macedonian citizens from Veles received much lighter sentences. They would serve only 8 months in prison³³.

A few months later, after the events in Ladorisht, the government of Macedonia orchestrated another incident. On November 6 and 7, 1992, in the Bit Pazar neighborhood of Skopje, the Macedonian police attacked Albanians. From this attack, four people were killed, three of whom were Albanians (Safet Sejfullahu, 32 years old; Shemsedin Ibraimi, 38 years old; and Sulejman Memishi, 22 years old), while the fourth victim was a Macedonian woman (Viktorija Geshovska, 53 years old, who on the balcony of her house was hit by uncontrolled police bullet). Additionally, 23 people were seriously injured in this action³⁴. Also, 23 people were seriously injured by this action. The police intervention by the Macedonian government was justified by the need to interrupt illegal trade. In fact, the accused Albanians in this matter were unemployed persons in need, whom the state had not provided employment in either the private or public sector. Therefore, in order to ensure their existence and that of their families, they were forced to engage in trade. Among the many mistreated was also a 15-year-old Albanian cigarette seller. After the brutal intervention in the Bit Pazar market, the police conducted raids in the homes of Albanians, exercising unrestrained violence upon them³⁵. This action was intended to intimidate the Albanians, so that they would give up their demands for improving their position within the state, as well as to put pressure on the international factor to expedite the unconditional recognition process of the new state in international institutions. The Macedonian government played the role of the victim before the international public, claiming that the internal stability of the state was endangered by the Albanians. Using methods similar to those employed by Milosevic in Kosovo against the Albanians, the Skopje government simultaneously sought to exert pressure on the Albanians, forcing them to emigrate as much as possible, thereby achieving its goal of reducing the Albanian population in Macedonia.

In the fall of 1993, the 'weapons affair' took place. The Macedonian government accused the Albanians of organizing for self-defense in case of a danger. According to the Minister of Defense of Macedonia, Vllado Popovski, the Macedonian government led by Nikolla Klusev had been informed about the arming of the Albanians, who '...did not aim to threaten the territorial integrity of Macedonia'. The official Skopje also accused Albania of being involved in this affair³⁶. The dissolution of Yugoslavia and Serbia's attacks against other former Yugoslav republics in the early 1990s created insecurity among the Albanians in Macedonia. They had no security for themselves and their families. The peaceful withdrawal of the Yugoslav (Serbian) army from the barracks in Macedonia was not a guarantee that it could not return. During the withdrawal, it had taken all the weaponry, leaving Macedonia unarmed. Thus, there was a risk of the Serbian government's intervention in Macedonia, as it had acted in other former Yugoslav republics. The Albanians were aware that if this intervention occurred, they would be the first to be the object of this attack. Therefore, they were forced to take measures to be prepared for self-defense in the event of such an attack. But, for the government of Skopje, the purpose of the Albanians was not important. It was interested in constantly attacking them, accusing them of plotting against the constitutional order and territorial integrity of the country. The Albanians were accused of having prepared

³³ Ibid, p239.

³⁴ Rexhepi, Zeqirja, cited work, p. 69

³⁵ Lutfiu, Bilall, cited work, pp. 84-85

³⁶ Rexhepi Zeqirja, cited work. P.70-71.

military units to defend Ilyria, which was not true. From November 6 to 8, 1993, several Albanians were arrested under the charge of 'hostile activity' and 'attack against constitutional order.' Under this charge, many Albanians were imprisoned and mistreated. The arrested individuals were mainly members of the Party for Democratic Prosperity: Hysen Haskaj - Assistant Minister of Defense; Abdiselam Arslani; Burim Murtezani; Resmi Ejupi; Selam Elmazi; Aqif Demiri; Hasan Agushi; Imer Imeri - Deputy Minister of Health³⁷, Mitat Emini, Shinasi Rexhepi, Eugjen Cami, etc. They were sentenced to lengthy imprisonment. According to original decision of the court, they were supposed to serve 65 years in prison collectively. Later, the District Court in Skopje reduced their sentence to 45 years. All those who were interrogated by the police were physically and mentally mistreated. The violence inflicted upon them was so severe that there were even casualties. Halil Latifi, a 56-year-old from the village of Gerchec in Skopje, a father of 7 children, died on November 17 as a result of the violence exerted by law enforcement. This was not the first case of Albanians suffocating in Macedonian prisons. On December 22, 1992, the same fate befell the educator from Kumanovo, Arif Seferi³⁸.

Another sphere in which Albanians were consistently discriminated against during the early years of Macedonia's independence (1991-2001) was education in mother tongue. The state did not allow the opening of new parallel structures in the Albanian language in the Pellagonia region, such as in Veles, Prilep, and Bitola³⁹. In these settlements, Albanians were outnumbered by Macedonians, and the government aimed at their assimilation through this policy. The lack of sufficient parallel structures in the Albanian language forced Albanian parents to enroll their children in schools where instruction was conducted in Macedonian. Thus, through education, the younger generation would lose their national identity.

Macedonia, together with Serbia (the Federal Republic of Yugoslavia), represented the most discriminatory societies in the region. In both cases, Albanians were denied the right to higher education in their mother tongue. While Macedonians had two universities in their mother tongue, Albanians were not allowed to have one in the Albanian language. Moreover, they faced discrimination even when competing for enrollment in Macedonian universities. In the two Macedonian universities (in Skopje and Bitola), each academic year saw the registration of 7,000 to 10,000 students, of whom only 300 to 500 were Albanians. From the 27,000 registered students at the University of Skopje, only 441 were Albanian. Within this figure, the students of the Department of Albanology, in the Faculty of Philology and those from the Faculty of Education were also included. At the University of Bitola, out of 6,000 students, only 47 were Albanian. Within 50 years, until 2002, only 435 Albanian students had graduated from the University of Skopje. Albanian students who managed to enroll faced various difficulties during their studies. As a result, many of those who enrolled did not graduate. Additionally, Albanians were not represented in scientific institutes. Only 3 Albanian researchers were employed in 10 scientific institutes⁴⁰.

Due to the lack of opportunities for pursuing higher education within the country, many young Albanians were forced to start their studies initially in Kosovo, and after 1990, in Albania. However, even after completing their studies, they faced numerous difficulties upon returning to their home country. The state did not recognize the diplomas from the University of Prishtina and the universities in Albania⁴¹, making it impossible for them to be employed.

³⁷ Iseni, Fati. 2013. Socio-political Circumstances of Albanians in Macedonia 1989-2001. Doctoral dissertation, manuscript (University of Tirana), p. 70; Also, see New Macedonia, November 11, 1993. (Illegal organization against the constitutional order)

³⁸ Ibid: Lutfiu, Bilall, cited work. P.85-86

³⁹ Ostreni, Gëzim, White Book..., p. 245.

⁴⁰ Ibid, p. 247,248, also see: Lutfiu, Bilall, cited work p. 76

⁴¹ Ostreni Gzim cit. work. P. 243.

The establishment of the apartheid regime in Kosovo by the Belgrade government and the impossibility of registering all young Albanians in the universities of Albania made it necessary to open a university in the Albanian language in Macedonia. Thus, after preparations made by Albanian intellectuals, on December 17, 1994, the University of Tetovo was founded, with 6 faculties⁴². From the beginning, Macedonians labeled the university as illegal⁴³. The opening of the University of Tetovo was resisted by all means by the government of Macedonia. Despite the fact that in the following years, the number of young people attending classes at that institution exceeded 15,000 students, for 10 years, the state did not recognize it but considered it an illegal institution. The denial of the right to higher education in the mother tongue was also the basis of many disagreements and conflicts between the Albanian population and the government of Skopje⁴⁴. The initiative for the establishment of this university was also supported by Albanian political leaders from the municipalities of Tetovo, Gostivar, and Debar, but this was not sufficient for Macedonians to recognize it. The government engaged law enforcement to prevent the development of teaching in this institution. This led to the reaction of the Albanian population, which came to defend the university. During the protests in support of the university, the martyr Abduselam Emini fell, while more than 100 others were injured. For the Macedonian state authorities, it was necessary to uproot the idea of establishing a university in the Albanian language. They were determined to suppress this idea from its inception. The Minister of Internal Affairs, Lubomir Ferçkovski, would declare that "a dead baby has been born," with the idea that this university would not be able to survive. Macedonians referred to the University of Tetovo as a "pre-university." Immediately after its establishment, students from Macedonian universities and high school students organized massive protests⁴⁵. Their motto was against the "parallel education system."⁴⁶ Perhaps, this was the only case in the world where young people of a nation, who had two universities in their language, rose against a university where their peers and fellow citizens of another ethnic group would study. In the last decade of the 20th century, when the world was moving towards globalization, Macedonia was struggling with the education of a portion of its citizens.

The government of Macedonia used different methods to reduce the actual number of Albanians living inside the country. In many cases, the right to citizenship was denied, even though some had been living there for decades, and some were born within the territory of Macedonia. Although the exact number of those who were denied this right is unknown, it involves a considerable number. For example, in the village of Sopot in Kumanovo, out of 650 Albanian residents, only 353 possessed citizenship. Therefore, over 45% of the residents were excluded from this right. This category did not have the right to register properties in their own names. In 2000, a resident of the village of Tanusha in Skopje, lacking citizenship, was unable to register the tractor he owned. Consequently, he had been fined by the Macedonian police multiple times, with the total penalties amounting to 5,100 German marks⁴⁷. In this way, the state aimed to make life within the country impossible for them, hoping that one day they would be forced to emigrate. In this way, the state aimed to make life within the country impossible for them, with the hope that one day they would be forced to emigrate abroad.

⁴² Rexhepi Zeqirja, cit. work. P. 108-111.

⁴³ Ostreni Gzim, cit. work., p.243.

⁴⁴ Fetaj Milaim, cit. work. P.115.

⁴⁵ Risteski, Ljupco & Kodra Hysa, Armanda, artic. Mentioned ..., p.306.

⁴⁶ Iseni, Fati. 2013. Socio-political circumstances of Albanians in Macedonia 1989-2001. Doctoral thesis, in manuscript, p. 92.

⁴⁷ Ostreni, Gëzim, White Book..., p. 254.

Another great injustice against Albanians was the territorial division of the country. From the previous 34 municipalities, with the new law their number reached 124. The division was done in a way that allowed Albanians to win only 3 municipalities (Tetovo, Gostivar, and Debar). Rural municipalities were formed by merging villages, often in an unfair manner, with the aim of preventing the victory of Albanian candidates. According to the Electoral Law, there were cases where an Albanian deputy needed to win around 15,000 votes, while in some municipalities predominantly inhabited by Macedonians, a deputy could be elected with only 2,000 votes⁴⁸. Although in 1997 Macedonia ratified the European Charter of Local Self-Government and adopted the first strategy for Local Self-Government Reform, in 1999, the power still remained completely centralized⁴⁹. Local governance was stripped of its competencies. All significant decisions were in the hands of the central government in Skopje, predominantly led by Macedonians, and Albanian requests were always ignored.

Albanians were despised in all state institutions. They could hardly access any services without offering bribes. It was almost impossible for the Albanian to obtain documents like birth or death certificates, identification papers, driver's licenses, enrolling in universities, taking state exams, scheduling a surgery at a surgical hospital⁵⁰, and many other tasks without corrupting a state official, a university professor, or a hospital doctor.

The dissatisfaction of Albanians in Macedonia caused tensions between the two main communities, which culminated in the conflicts in Tetovo and Gostivar in the summer of 1997. For Macedonians, the use of the national flag by Albanians was seen as a provocation. Every Albanian national symbol was unacceptable for them. This attitude of the new state was more discriminatory than during the communist period. During the time of Yugoslavia, the Albanian national flag was displayed in municipalities alongside the flags of the Socialist Republic of Macedonia and the flag of the SFRY, whereas, in the "democratic" Macedonia, such a right was denied to the Albanians. In 1997, the government used force against the Albanians of Tetovo and Gostivar who were demanding the display of the flag at the entrances of municipal buildings⁵¹. On May 21, 1997, the Constitutional Court declared that with the act of (placing the Albanian flag in front of municipal buildings), the "sovereignty of the state was threatened" and demanded their removal.

On July 8, the Assembly of Macedonia, through an accelerated procedure, approved the decision on the use of flags for minorities, which was announced the next day in the Official Gazette. On that day, July 9, the Macedonian police brutally intervened in the offices of the municipalities of Gostivar and Tetovo and removed the Albanian flag from their buildings. As a result of this intervention, 3 Albanians were killed, 100 were injured, and around 1,000 others were mistreated. The police killed Shpend Iseni, a 31-year-old from the village of Forinë, Nazmi Saliu from the village of Small Turchan, and on July 14, Milaim Dauti from the village of Dobridoll, who did not survive the injuries sustained during the protests. At the Gostivar hospital, between July 9 and 11, a total of 196 people with various injuries were registered. Among those arrested were the Mayor of Gostivar, Rufi Osmani, and the Mayor of Tetovo, Alajdin Demiri, who were sentenced to 14 years in prison. Also, the heads of the Councils of these municipalities, Refik Dauti, head of the Municipal Council of Gostivar, and Vebi Bexheti, head of the Municipal Council of Tetovo, were arrested. The decision of the

⁴⁸ Ibid, p.239-240.

⁴⁹ Iseini, Mair, cited work., p.20.

⁵⁰ Fetaj, Milaim, cited work. P. 127.

⁵¹ Jakupi, Xhelal, cited work, pages 51-52; Ibid Ostreni, Gëzim, White Book..., page 234; Risteski, Ljupčo S. & Kodra Hysa, Armanda, mentioned article, pages 288-289.

court to imprison these local officials was called scandalous by the chairman of the largest opposition party, IMRO-DPMNU, Lubčo Georgievski⁵².

The beginning of the war between Serbian occupying forces and the Kosovo Liberation Army in 1998 in Kosovo prompted the Macedonian authorities to launch a campaign against activists of the National Movement. All those suspected of being involved in illegal activities and supporting the liberation war in Kosovo were targeted by the Macedonian police. On September 16, 1998, law enforcement arrested 7 young Albanians, accusing them of organizing and carrying out actions against police stations in various parts of Macedonia. The arrested were referred to as the "Bombing Group." They were young Albanians with patriotic tendencies, some of whom were students at the University of Tetovo. With the arrest of the students, the government aimed to accuse the university of serving as a cradle where enemies of the state were sheltered. The arrested individuals received severe sentences from the court. They were sentenced to a total of 51 years in prison. The heaviest sentence was imposed on Fatmir Limani (a UT student), who was sentenced to 14 years in prison. Also, his friends received sentences from 5 to 7 years. Hasan Limani and Granit Osmani (a UT student) were sentenced to 7 years in prison; Qemal Shaqiri, Adem Karaga (a UT student), and Rakip Rama were sentenced to 6 years each, while Demir Qazimi received a 5-year sentence⁵³.

On September 18, 1998, two days after the arrest of seven young Albanians, around 300 police officers attacked the house of Beqir Limani*, the father of Fatmir Limani, who was part of the arrested group. Beqir had previously been targeted by Macedonian law enforcement due to his activities in the interest of the national cause. The police's goal was not to arrest him but to execute him. On the day when they arrested his son, Beqir had gone to the police to ask clarification about what had happened to his son. If the police had wanted to, they could have arrested him that day at the police station. But, their intention was murder, so they did not arrest him when he was at the police station but attacked his home. During the attack, his family (wife, son, nephew, and niece) was used as a shield to prevent him from defending himself.

While the family stood in line in the space between the house and the police cordon, the latter continuously fired with different weapons into the house where Beqir Limani was, and as a result of this attack, he was killed⁵⁴.

Since 1990, in "democratic" Macedonia, over 30 Albanians died as a result of pre-trial police torture. The official stance was that they had committed suicide or died accidentally. Over 60,000 Albanians, mostly intellectuals and young people, were interrogated by state authorities⁵⁵.

The continuous discrimination by the state forced several Albanians to leave Macedonia. Fabricated legal proceedings, unjust punishments, lack of job opportunities, economic difficulties, etc., led a considerable number of Albanians to emigrate to various countries in Europe and around the world. Most of them left to escape ongoing state persecution, and many found it impossible to return to their homeland⁵⁶.

Contrary to the internal reality, all governments of independent Macedonia presented their state to the international public as a society where all ethnic communities enjoyed their rights

⁵² Compare: Rexhepi, Zeqirja, cited work, page 126; Lutfiu, Bilall, cited work, pages 90-94; Risteski, Ljupčo

⁵³ Interview with Fatmir Beqir Limani, on February 21, 2021.

- Beqir Limani (Kërçovë) was a member of the People's Movement of Kosovo since the years 1983/84, as well as the founder of several People's Councils aimed at raising national awareness.

⁵⁴ Interview with Fatmir Beqir Limani, on February 21, 2021.

⁵⁵ Ostreni, Gzim. 2018. White book. Skopje: ITSHKSHSH, p. 233-235

⁵⁶ Ibid. p. 239.

and lived in complete harmony. The phrase "Macedonia is an oasis of peace" was the greatest hypocrisy of the Macedonian state leadership. This propaganda was the biggest deception directed both to the international community and the domestic audience. A few years later, former Macedonian Prime Minister Lubčo Georgievski (1998-2002) would describe it as "pure hypocrisy and demagoguery that was revealed to the people"⁵⁷.

The government of Macedonia made the same mistake that the Serbian government had made with Kosovo. By avoiding democratic methods of dialogue, it forced the Albanians to seek the realization of their national rights through popular uprising, which began in early 2001.

From the beginning, the National Liberation Army (NLA) demanded the amendment of the Constitution, considering it the source of all inequalities against the Albanian ethnicity. In one of its communiqués, the NLA declared that the aim of this armed force was not the separation of Albanians from Macedonia but their integration based on the principle of equality. "Since the beginning of the conflict, the NLA has insisted that it does not desire a change in Macedonia's borders to create a Greater Albania"⁵⁸.

Just like the leaders of the NLA, Albanian political parties also declared that the advancement of the position of the Albanian people in Macedonia was the only way to end the bloodshed and get the country out of the crisis. In mid-April 2001, the Party for Democratic Prosperity proposed ending the armed conflict. Its platform included: changing the preamble of the Constitution; higher education in the Albanian language; recognition of the University of Tetovo; new population census; proportional representation of Albanians in the state administration; official use of the Albanian language, and amnesty for NLA fighters. The party believed that negotiations would only be successful if led by the international community⁵⁹.

The efforts of the Albanians to realize their rights within the country through the institutional path were continuously rejected by the Macedonian side. Every initiative they took was overruled in state institutions. Therefore, the only way to achieve their goals was through armed struggle. The leader of the Democratic Party of Albanians, Arben Xhaferi, stated to the German newspaper "Welt am Sonntag," that 'for 10 years, we sought dialogue, but our problems were ignored; now, unfortunately, we have bloodshed'. The crisis in Macedonia was a direct consequence of the nationalist policies pursued in this country, which had not chosen the democratic path for coexistence with the Albanian side but had continuously ignored and neglected the multi-ethnic reality of the country⁶⁰.

During the first 10 years of Macedonia's independence, Macedonian political parties competed with each other over which was more nationalist and anti-Albanian. Macedonian politicians themselves expressed that they managed to secure some of the deputies precisely on the basis of nationalist rhetoric. Petar Goshev, a former high-ranking Macedonian official, had stated that IMRO-DPMNU had managed to get more deputies' mandates in the first elections because it had used the anti-Albanian card⁶¹. Top of Form

Macedonia managed to gain independence from Serbia (Yugoslavia), but it couldn't fully break away from Serbian influence. Macedonian politicians, the right and left, used the Serbian model when it came to Albanians. According to the former Prime Minister of Macedonia, Ljupčo Georgievski, it was precisely the Serbian influence in Macedonian

⁵⁷ Georgievski, Ljubcho. 2012. That's Me. Veles: Lex Legis, p. 224.

⁵⁸ Ndriu-Karameti, Aurora. 2014. Media and Geopolitics of an Ethnic Conflict, Year 1. Tetovo, ArberiaDesign, p. 28.

⁵⁹ Trajan, cited work, pages 284-285.

⁶⁰ Ndriu-Karameti, Aurora, cited work, p.29.

⁶¹ Georgievski, Ljubco, cited work, p.45.

society that had "prevented the understanding of the demands of Albanians beyond independence"⁶². Top of Form

Ten years after independence, Macedonians failed to understand the need for creating a multi-ethnic state. They spent all their energy trying to be recognized as Macedonians and to build a state exclusively for Macedonians. In the decade that followed independence, the political elite in Macedonia pursued a policy based on ethnic nationalism. No political party supported the civic concept of state development. "Since independence in 1991 and the establishment of pluralism, the political scene in Macedonia has become ethnicized... no party presents itself as multi-ethnic"⁶³.

This denial stance of Macedonian politics towards the legitimate demands of the Albanians compelled the latter to organize armed resistance to secure their human and national rights. The conflict of 2001 forced the Macedonian political elite to engage in negotiations, and with the international community's mediation, they signed the Ohrid Framework Agreement, with which Albanians advanced their position within the state. Top of Form

References

- [1]. Fetai, Milaim. 2017. Marrëveshja e Ohrit-bazë e demokratizimit dhe integritimit euroatlantik të Maqedonisë. Tetovë: ArbëriaDesign;
- [2]. Glenny, Misha. 2007. Histori e Ballkanit 1804-1999-Nacionalizmi, Luftërat dhe Fuqitë e Mëdha. Tiranë: Toena;
- [3]. Гоцевски, Трајан. 2010. Кризите во Република Македонија. Скопје: Култура;
- [4]. Hullman, Hans Peter. 1997. Ikje masive. Tirana: Lilo;
- [5]. Iseini, Mair. 2003. Zhvillimet në Maqedoni dhe lindja e Ushtrisë Çlirimtare Kombëtare. Tetovë: Çabej;
- [6]. Jakupi, Xhelal. 2001. Vetëqeverisja lokale dhe shqiptarët në Maqedoni. Shkup: Hardkor grup;
- [7]. Lutfiu, Bilall. 2015. Partitë politike dhe konflikti i vitit 2001. Shkup: Alma;
- [8]. Maliqi, Nazmi. 2001. Gjurmë politike. Shkup: Grafoteks;
- [9]. Ndriu-Karameti, Aurora. 2014. Media dhe gjeopolitika e një konflikti etnik, viti 1. Tetovë, ArbëriaDesign;
- [10]. Ostreni, Gëzim. 2018. Libër i bardhë. Shkup: ITSHKSHSH;
- [11]. Paqe e Papërfunduar- Raport i Komisionit Ndërkombëtar për Ballkanin. Pa datë. Tiranë: Fondacioni Soros;
- [12]. Risteski, Ljupčo S. & Kodra Hysa, Armanda. 2013. Strategjitë për formimin e kombit dhe të shtetit maqedonas dhe projektet kundërshtare (1991-212). Në Kombformimi simbolik në Evropën Juglindore. Prishtinë: Qendra për Hulumtime dhe Politikë Gjinore;
- [13]. Rexhepi, Zeqirja. 2005. Zhvillimet politiko-shoqërore të shqiptarët në Maqedoni. Tetovë: Tringa Design;
- [14]. **Gazeta:** Нова Македонија, 11 ноември 1993. (Илегално организирање против уставниот поредок);
- [15]. **Portale:** Intervistë e Stojan Andov, ish-kryetar i Parlamentit të Maqedonisë (8 janar 1991-6 mars 1996) dhënë portalit Tesheshi.com. Publikuar më 8 nëntor 2015. Vizituar për herë të fundit më 14 shkurt 2021.
- [16]. **Portale:** Intervistë e ish-kryeministrit Lubço Georgievski për emisionin "Zigzag" të TV Art. Publikuar më 21.11.2015 nga portalet: Aktuale, Arbresh, Koha.mk, Almakos, Zhurnal, Tetova sot.
- [17]. **Intervista të zhvilluara:** Intervistë me Fatmir Beqir Limanin, më 21 shkurt 2021;
- [18]. **Intervista të zhvilluara:** Intervistë e zhvilluar me Guximtar Labënishtin, mars 2023;
- [19]. **Materiale të papublikuara:** Iseni, Fati. 2013. Rrethanat politike shoqërore të shqiptarëve në Maqedoni 1989-2001. Doktoratë, në dorëshkrim (Universiteti i Tiranës).

⁶² Interview with former Prime Minister Ljupčo Georgievski for the "Zigzag" show on TV Art. Published on 21.11.2015 by portals: Aktuale, Arbresh, Koha.mk, Almakos, Zhurnal, Tetova sot.

⁶³ Ibid: Ndriu-Karameti, Aurora, cited work. P.82,83.

DISKRIMINIMI I SHQIPTARËVE NË MAQEDONI NË VITET 90 TË SHEK. XX*

Fehari RAMADANI

Fakulteti Filozofik, Universiteti i Tetoves

Rënia e sistemit komunist në Evropën Lindore dhe në Jugosllavi, si dhe shpërbërja e kësaj të fundit, ngjalli shpresat te shqiptarët se sistemi shumëpartiak dhe pavarësimi i Maqedonisë do të përmirësonte pozitën e tyre në shtetin e ri. Shqiptarët në Maqedoni kishin vuajtur shumë nga trajtimi i autoriteteve komuniste në vitet '70 dhe '80, të shek. XX. Prandaj, shpresonin që qeveria e re e Maqedonisë do të kishte respekt më të madh për të drejtat e tyre¹. Por, në vend të bashkëpunimit, klasa politike maqedonase ndoqi rrugën e centralizimit. Ajo u angazhua për ndërtimin e një shteti unitarist, ku pushteti do t'u takonte vetëm maqedonasve. Kjo klasë politike nuk arriti të kuptonte se Maqedonia ishte shtet shumetnik dhe formimi i një shteti etnikisht homogjen ishte praktikisht i pamundur². Me politikën e saj, qeveria e Shkupit e shndërroi Maqedoninë në shtet të përbërë nga një shoqëri me dy klasa, nga maqedonasit sundues dhe nga popullsia e shtypur shqiptare, e cila përbënte grupin e dytë etnik më të madh të popullsisë pas maqedonasve. Kur më 1991, Maqedonia u shkëput nga Federata Jugosllave dhe u bë e pavarur, në vend se shqiptarët të fitonin të drejtat e tyre që u ishin mohuar gjatë periudhës së mëparshme, atyre iu shtuan vuajtjet. Qeveria ua mohoi shqiptarëve në vazhdimësi të drejtat e tyre për gjuhë, arsimim, kulturë. Si nëpunës, policë dhe ushtarë diskriminoheshin dhe ishte shumë e vështirë që ndonjëri prej tyre të arrinte karrierë të lartë.

Deklarata e pavarësisë së Republikës së Maqedonisë më 21 janar 1990, ishte hapi i parë në rrugën drejt pavarësisë, por gjithashtu edhe treguesi i parë se kjo rrugë do të ishte e vështirë, se do të karakterizohej nga pasiguria dhe përçarja. Rruga e pavarësisë përgjithësisht u përshkua nga skena e konfrontimeve mes partive politike maqedonase nga njëra anë dhe atyre shqiptare nga ana tjetër. Ndërsa maqedonasit refuzonin të ndanin pushtetin me bashkëqytetarët e tyre shqiptarë, këta të fundit filluan ta konsideronin shtetin në të cilin jetonin si të huaj. Ndjenja e ndarjes për konceptet themelore të shtetit dhe të sistemit politik ishte e pranishme edhe në Deklaratën e Pavarësisë. Kur deputetët shqiptarë në Kuvendin e Maqedonisë e bojkotuan ngjarjen, kjo u interpretua nga maqedonasit si “*qëndrim mohues ndaj shtetit të ri maqedonas*” me ngjyrimë të shkëputjes; megjithatë, partitë shqiptare i akuzuan partitë dominuese maqedonase për promovimin e politikës “*injuruese*” dhe nacionaliste e po ashtu edhe për përpjekje për krijim të një shteti mono-etnik të maqedonasve, ku çdokush tjetër ishte pakicë³.

Në një mjedis multi-etnik, siç ishte Maqedonia, përpjekja e klasës politike maqedonase për të krijuar një “*shtet-komb*”, faktikisht i ndau qytetarët në dy grupe, në të privilegjuar dhe të nënshtruar. Kushtetuta maqedonase e quante “*Maqedoninë shtetin kombëtar të popullit maqedonas, i cili garanton barazinë e plotë dhe bashkëjetesën e përhershme të popullit maqedonas me shqiptarët, turqit, romët dhe kombësitë tjera*” që jetonin atje. Shteti padyshim ishte i kombit “*kryesor*”, pra i maqedonasve. Gjithashtu simbolet e shtetit, si flamuri, stema, himni etj., i takonin kombit “*kryesor*”. Të tjerët e perceptonin shtetin si vegël në duart e

* Materiali i këtij punimi është shkëputur nga libri *Krimet serbe (sllave) ndaj shqiptarëve 1877-2001*.

¹ Glenn, Misha. 2007. *Histori e Ballkanit 1804-1999-Nacionalizmi, Luftërat dhe Fuqitë e Mëdha*. Tiranë: Toena, f. 656.

² Paqe e Papërfunduar- Raport i Komisionit Ndërkombëtar për Ballkanin. Pa datë. Tiranë: Fondacioni Soros, f. 31.

³ Shih: Risteski, Ljupčo S. & Kodra Hysa, Armanda. 2013. *Strategjitë për formimin e kombit dhe të shtetit maqedonas dhe projektet kundërshtarë (1991-212)*. Në *Kombformimi simbolik në Evropën Juglindore*. Prishtinë: Qendra për Hulumtime dhe Politikë Gjinore, f. 274.

grupit mbizotërues kombëtar. Për këto arsye shteti nuk mund të pranohej si legjitim nga grupet tjera etnike⁴.

Kushtetuta e re i reduktonte të drejtat e shqiptarëve, krahasuar me Kushtetutën e 25 shkurtit të vitit 1974, e cila e shpallte “*Republikën Socialiste të Maqedonisë shtet nacional i popullit maqedonas dhe shtet i kombësisë shqiptare dhe turke...*”. Ajo gjithashtu shpallte barabarësinë e shqiptarëve dhe turqve në përdorimin e barabartë dhe zyrtar të gjuhës dhe shkrimit shqip me atë maqedonas në të gjitha nivelet lokale dhe republikane. Të drejtën e barabartë të informimit, përfaqësimit proporcional të shqiptarëve në administratën lokale, shtetërore dhe pushtetin gjyqësor, krijimin e kushteve për arsim në gjuhën amtare në të gjitha nivelet, garantimin për përdorim zyrtar të simboleve kombëtare të shqiptarëve*, krahas atyre shtetërore⁵. Kushtetutën e Maqedonisë së pavarur, të miratuar nga Kuvendi më 17 nëntor 1991⁶, megjithëse u siguronte shqiptarëve të drejtën e arsimimit në gjuhën amtare për nxënësit e arsimit fillor dhe të mesëm⁷, nuk e votuan deputetët shqiptarë⁸, pasi shpallte se Maqedonia ishte shtet i kombit maqedonas⁹. Prandaj, për shqiptarët ajo ishte diskriminuese.

Që me pavarësimin e vendit, elitat politike u angazhuan që në vend të karakterit qytetar, shtetit të ri t’i jepnin karakter nationalist¹⁰. Maqedonasit përdorën *nacionalizmin kushtetues*, për të shtypur shqiptarët. Kjo zgjedhje kushtetuese privilegjonte maqedonasit kundrejt banorëve të tjerë brenda shtetit. Në këtë rast, sovraniteti i takonte vetëm një kombi, atij maqedonas, i cili, si shumicë, kishte të drejtë të vendoste për çështjet themelore të ndërlidhura me organizimin e shtetit dhe identitetit shtetëror. Kështu, rregulloret ligjore dhe kornizat kushtetuese u bënë mekanizëm për institucionalizimin e pozitës së pabarabartë midis komuniteteve. Këto procese e zvogëluan besimin midis maqedonasve dhe shqiptarëve. Madje, edhe komuniteti ortodoks ishte më i privilegjuar se bashkësitë tjera fetare. Sipas nenit 19 të Kushtetutës së vitit 1991, vetëm Kisha Ortodokse Maqedonase potencohet si institucion fetar*, ndërsa të gjitha të tjerat klasifikoheshin si “*të tjera*”¹¹, pa i precizuar se cilat ishin ato. Në fillim të viteve 90, drejtuesit politikë në Maqedoni, nën ndikimin e politikës së Millosheviqit, u angazhuan për t’i përjashtuar shqiptarët nga vendimmarrja në shtet. “*Gabimi i parë ishte që nuk u dakorduar me shqiptarët se si të quhet çështja e referendumit, dhe ajo procedurë për ne maqedonasit na bënë të marrim një përgjegjësi të madhe që shqiptarët e Maqedonisë nuk dolën në referendumin e vitit 1991*”¹², do të shprehej vite më vonë njëri ndër politikanët më me përvojë dhe ish-kryetari i Kuvendit të Maqedonisë, Stojan Andov. Kjo bëri që shqiptarët ta konsideronin Kushtetutën si promotorin kryesor që hidhte bazat e diskriminimit të tyre.

⁴ Krahaso: *Paqe e Papërfunduar...*, f. 31-32; Hullman, Hans Peter. 1997. *Ikje masive*. Tirana: Lilo, f. 62.

* Që në fillim të vitit 1989, Kuvendi i Republikës Socialiste të Maqedonisë e rishikoi Kushtetutën për të deklaruar se republika nuk është “*shtet i popullit maqedonas dhe i pakicave shqiptare dhe turke*”, por se “*Maqedonia është shtet-komb i popullit maqedonas*”. Kushtetuta e Maqedonisë e vitit 1974, pësoi disa ndryshime më 19 korrik 1989. U miratua amendamenti që ndryshonte nenin 1 të kapitullit I në dispozitat e përgjithshme, sipas të cilit shqiptarët nuk do të ishin më element shtetformues. Një gjë e këtillë kishte ndodhur tre muaj më parë me ndryshimin e Kushtetutës së Kosovës më 23 mars 1989, çka u vërtetua edhe me ndryshimin e Kushtetutës së Serbisë më 28.09.1989. Me këto ndryshime qarqet drejtuese të Shkupit dëshmuuan se ishin nën ndikimit e politikës serbe të udhëhequr nga Slobodan Millosheviq, nga e cila nuk arritën të shpërojnë as në periudhën e pas pavarësimin të vendit. (Shih: Risteski, Ljupčo S. & Kodra Hysa, Armanda, *art. i përm.*, f. 273; Maliqi, Nazmi. 2001. *Gjurmë politike*. Shkup: Grafoteks, f. 69).

⁵ Maliqi, Nazmi, *vep. e përm.*, f. 69.

⁶ Гоцевски, Трајан. 2010. *Кризите во Република Македонија*. Скопје: Култура, с. 66.

⁷ Risteski, Ljupčo S. & Kodra Hysa, Armanda, *art. i përm.*, f. 305.

⁸ Ostreni, Gëzim. 2018. *Libër i bardhë*. Shkup: ITSHKSHSH, f. 240.

⁹ Rexhepi, Zeqirja. 2005. *Zhvillimet politiko-shoqërore të shqiptarët në Maqedoni*. Tetovë: Tringa Design, f. 187.

¹⁰ Risteski, Ljupčo S. & Kodra Hysa, Armanda, *art. i përm.*, f. 319.

* Pas Luftës së vitit 2001, u bënë ndryshime në Kushtetutë dhe tani Kisha Ortodokse Maqedonase renditet bashkë me Bashkësinë Fetare Islame në Republikën e Maqedonisë, Kishën Katolike, Kishën Evangjeliste Metodiste, komunitetin hebre dhe komunitetet dhe grupet tjera fetare.

¹¹ Shih: Risteski, Ljupčo S. & Kodra Hysa, Armanda, *art. i përm.*, f. 276, 315-316.

¹² Intervistë e Stojan Andov, ish-kryetar i Parlamentit të Maqedonisë (8 janar 1991-6 mars 1996) dhënë portalit Tesheshi.com. Publikuar më 8 nëntor 2015. Vizituar për herë të fundit më 14 shkurt 2021.

Më 6 gusht 1991 u mor vendimi për mbajtjen e referendumit për të ardhmen e Maqedonisë. Më 8 shtator 1991, u zhvilluan votimet, në të cilat, sipas të dhënave zyrtare, morën pjesë 71.85% e qytetarëve të vendit, prej të cilëve 95,32% u shprehën për Maqedoninë shtet i pavarur dhe sovran. Referendumi u bojkotua nga shqiptarët. Të pakënaqur me pozitën e tyre në shtetin e ri, shqiptarët vendosën që të zhvillojnë referendum, me të cilin ata dëshironin t'ia bënin të qartë politikës maqedonase se synonin ta përmirësonin pozitën e tyre brenda shtetit. Prandaj, më 10 dhe 11 janar të vitit 1992, shqiptarët zhvilluan referendum për Autonomi Politike dhe Territoriale të Shqiptarëve në Republikën e Maqedonisë¹³. Referendumi u organizua nga Partia për Prosperitet Demokratik. Në të morën pjesë pothuajse të gjithë shqiptarët me të drejt vote. Rezultatet ishin plebishitare¹⁴, pasi 99.9%¹⁵, e pjesëmarrësve mbështetën idenë për autonomi. Por, rezultatet e referendumit nuk u pranuan nga qeveria maqedonase.

Ashtu sikurse e bojkotuan referendumin e organizuar nga qeveria për çështjen e pavarësisë së Maqedonisë, shqiptarët e refuzuan edhe regjistrimin e vitit 1991¹⁶. Ata nuk u besonin institucioneve shtetërore, pasi nuk kishte asnjë të punësuar shqiptar në Entin Statistikor. Por, pavarësisht bojkotit të shqiptarëve, institucionet shtetërore i shpallën rezultatet zyrtare të regjistrimit. Sipas tyre, në Maqedoni jetonin 2.033.964 banorë, nga të cilët 1.328.187 ishin maqedonas (65.3%), 441.987 shqiptarë (21.7%), 77.080 turq (3.8%) etj. Këto rezultate u kontestuan nga shqiptarët, te të cilët ekzistonte bindje e përgjithshme se ato ishin të falsifikuara. Brenda komunitetit shqiptar dominonte ideja se institucionet shtetërore e kishin rritur artificialisht numrin e maqedonasve dhe e kishin zvogëluar atë të shqiptarëve, ashtu siç kishte ndodhur në vazhdimësi, në periudhën pas Luftës së Dytë Botërore. Prandaj, në vitin 1994, u zhvillua një regjistrim i ri, nën mbikëqyrjen dhe financimin ndërkombëtar. Sipas tij, numri i përgjithshëm i banorëve ishte 1.936.877, pra 97.087 banorë më pak se regjistrimi i parë. Tani maqedonasit ishin 66.5%, shqiptarët 22.9%, turqit 4% etj. As këto shifra nuk ishin të pranueshme për shqiptarët. Bazuar në një raport të Kuvendit të Autonomisë Politike Territoriale të Shqiptarëve në Maqedoni, numri i shqiptarëve me të drejt vote arrinte në rreth 400.000 banorë dhe se gjatë referendumit për Iliridën, kishin votuar 360.928 votues¹⁷. Sipas këtyre të dhënave numri i shqiptarëve ishte më i lartë sesa ai që jepej nga institucionet shtetërore.

Përfaqësuesit shqiptarë në Kuvendin e Maqedonisë nuk u konsultuan as për simbolet e reja shtetërore. Për maqedonasit këto simbole duhej të përmbanin vetëm elemente kombëtare maqedonase, ndërsa grupet tjera etnike duhej t'i pranonin ato pa kundërshtim. Më 11 gusht 1992, kuvendi miratoi vendimin për flamurin e ri, i cili kishte fushë të kuqe dhe diellin me gjastëmbëdhjetë rreze me ngjyrë të verdhë¹⁸. Të njëjtën ditë, me një dekret të lëshuar bashkërisht nga Presidenti i Republikës së Maqedonisë, Kiro Gligorov dhe kryetari i Kuvendit, Stojan Andov, u miratua Ligji për Flamurin e Ri të Republikës së Maqedonisë¹⁹. Meqenëse nuk përmbante asnjë element shqiptar, këta të fundit refuzuan ta njihnin atë edhe si simbol të tyre.

Për shkak të kundërshtimeve të Greqisë, Maqedonia u detyrua ta ndryshojë flamurin e saj në vitin 1995. Më 5 tetor Kuvendi miratoi flamurin e ri. Në atë seancë, përfaqësuesit shqiptarë dhe të komuniteteve të tjera etnike nuk u pajtuan as me flamurin e ri. Deputeti shqiptar, Sali Ramadani kërkoi që Ligji të rikthehej në procedurë dhe të hartohej një ligj i ri për Përdorimin

¹³ Гоцевски, Трајан, *vep. e përm.*, c. 63, 68.

¹⁴ Jakupi. Xhelal. 2001. *Vetëqeverisja lokale dhe shqiptarët në Maqedoni*. Shkup: Hardkor grup, f. 49.

¹⁵ Lutfiu, Bilall. 2015. *Partitë politike dhe konflikti i vitit 2001*. Shkup: Alma, f. 80.

¹⁶ Ostreni, Gëzim, *vep. e përm.*, f. 240.

¹⁷ Rexhepi, Zeqirja, *vep. e përm.*, f. 100.

¹⁸ Гоцевски, Трајан, *vep. e përm.*, c. 95.

¹⁹ Risteski, Ljupčo S. & Kodra Hysa, Armanda, *art. i përm.*, f. 280-281.

e Flamujve, duke theksuar ekzistimin e ligjit të ngjashëm të miratuar më 1974 në Republikën Socialiste të Maqedonisë. “*Vetëm në këtë mënyrë mund të jemi të barabartë dhe jo të diskriminuar nga Republika e Maqedonisë, e cila është shtet multikombëtar, shumetnik dhe multifetar*”. Ai kërkoi që shqiptarët të angazhoheshin aktivisht në këtë proces dhe në krijimin e një flamuri të përbashkët që do të përfaqësonte karakterin multikulturor, shumetnik edhe multifetar të vendit. Gjithashtu flamuri u kundërshtua nga deputeti Faik Abdi, nga komuniteti rom, i cili i akuzoi deputetët e VMRO-DPMNE-së për “*etnizimin e flamurit shtetëror*” dhe përvetësimin e tij sikur të ishte vetëm i maqedonasve etnikë. “*Ne po propozojmë një flamur që mund t’i përfaqësojë të gjithë qytetarët maqedonas, pavarësisht nacionalitetit të tyre, bindjeve fetare, etj.*” Pavarësisht kundërshtimeve të shqiptarëve dhe të përfaqësuesve të komuniteteve pakicë, shumica maqedonase e miratoi flamurin e ri, i cili nuk u pranua nga të gjithë qytetarët e Maqedonisë. Flamuri u bë subjekt i përçarjeve dhe i keqpërdorimeve të ndryshme, në vend se të shërbente si simbol unifikues i shtetit dhe i qytetarëve²⁰.

Në të njëjtën seancë (11 gusht 1992) kur u miratua flamuri, Kuvendi miratoi Ligjin për Himnin Shtetëror të Maqedonisë. Sipas Nenit 2 të këtij Ligji, “*Sot mbi Maqedoni*” (*Denes nad Makedonija*) himni zyrtar i Republikës së Maqedonisë ishte i maqedonizuar, duke mos përfshirë asnjë element shqiptar. Ndonëse Kuvendi e miratoi Ligjin për Himnin me më shumë se dy të tretat e votave (88 prej 120 votave), ashtu sikurse edhe në situata të tjera kur u miratuan simbolet kryesore shtetërore, anëtarët e parlamentit nga blloku politik shqiptar (Partisë për Prosperitet Demokratik dhe të Partisë Demokratike Popullore) nuk morën pjesë në punën e Kuvendit. Kështu, ky ligj u kontestua që në fillim²¹.

Gjatë dhjetëvjeçarit të parë të pavarësisë, shteti maqedonas vazhdoi t’i diskriminonte shqiptarët në të gjitha sferat e jetës, si në: punësim, arsim, kulturë, shëndetësi, mjetet e informimit, administratë, etj. Rreth 80% e shqiptarëve ishin të papunë. Numri i shqiptarëve të punësuar në institucionet shtetërore ishte gati i papërfillshëm. Nga gjithsej 9.819 policë sa kishte në Maqedoni, vetëm 176 ose 1.8% ishin shqiptarë; nga 23.483 të punësuar në institucionet shëndetësore, vetëm 1.056 ose rreth 4.5% ishin shqiptarë; nga 4.071 të punësuar në institucionet gjyqësore, vetëm 167 ishin shqiptarë ose 4.1%; nga gjithsej 6.665 të punësuar në ushtrinë e Maqedonisë dhe Ministrinë e Mbrojtjes, vetëm 156 ose 2.34% ishin shqiptarë²². Përfaqësimi i shqiptarëve në administratën publike arrinte në rreth 5.6%; ushtarët profesionistë 1.2%; në Ministrinë e Punëve të Brendshme 2.5% etj.²³ Në vitin 2001 shqiptarët ishin të përfaqësuar me vetëm 4.42% në të gjitha institucionet e vendit. Nga gjithsej 97.674 të punësuar, vetëm 4.315 ishin shqiptarë. Kishte institucione të tilla, si Gjykata Supreme apo Këshilli Gjyqësor në të cilat nuk kishte të punësuar asnjë shqiptar. Nga 4.000 eprorë ushtarakë, sa kishte gjithsej Maqedonia, numri i shqiptarëve arrinte vetëm në 63²⁴. Shqiptarët ishin të diskriminuar në të gjitha sferat e jetës në Maqedoni. Në dhjetëvjeçarin e parë të Maqedonisë së pavarur nuk kishte asnjë institucion brenda vendit në të cilin punësimi i shqiptarëve do të ishte në proporcion me numrin e tyre. Shifrat e punësimit të shqiptarëve ishin disa herë më të vogla sesa numri i tyre brenda popullsisë së vendit, qoftë edhe sipas të dhënave zyrtare.

Shqiptarëve nuk u lejohej që të flisnin në gjuhën amtare brenda institucioneve shtetërore. Përpjekjet e deputetëve shqiptarë për ta përdorur gjuhën shqipe në foltoren e Kuvendit, që ishte problemi më i shpeshtë, u luftuan, thjesht, me fikjen e mikrofonave²⁵. Duke e

²⁰ *Po aty*, f. 285-287.

²¹ *Po aty*, f. 283, 299, 300.

²² Iseini, Mair. 2003. *Zhvillimet në Maqedoni dhe lindja e Ushtrisë Çlirimtare Kombëtare*. Tetovë: Çabej, f. 20.

²³ Гоцевски, Трајан, *vep. e përm.*, c. 246.

²⁴ Ostreni, Gëzim, *vep. e përm.*, f. 231, 233, 252; Shih dhe: Lutfiu, Bilall, *vep. e përm.*, f. 75-76.

²⁵ Risteski, Ljupčo S. & Kodra Hysa, Armanda, *art. i përm.*..., f. 306.

konceptuar shtetin si pronë vetëm të tyre, maqedonasit nuk lejonin përdorimin e një gjuhe tjetër. Çdo gjë brenda shtetit duhej patjetër t'u përshtatej interesave të tyre.

Krahas diskriminimit të vazhdueshëm në punësim, në shkollim, në arsim, në përfaqësim brenda organeve drejtuese të shtetit etj., qeveria ushtronte edhe dhunë të vazhdueshme mbi shqiptarët. Në emër të “*zbatimit të ligjit*”, autoritetet shtetërore arrestuan, burgosën, dënuan, vranë shumë shqiptarë të pafajshëm. Që nga shkëputja e Maqedonisë nga Federata Jugosllave e deri në vitin 2001, kur shqiptarët u detyruan që t'i kapnin armët për t'i dhënë fund diskriminimit dhe përbuzjes shtetërore, pothuajse çdo vit qeveria shpikte ndonjë aferë kundër shqiptarëve. Në raste të tilla si ngjarjet e Ladorishtit, të Bit Pazarit, “*afera e armëve*”, atentati ndaj presidentit Kiro Gligorov, të Universitetit të Tetovës, të Gostivarit, etj., shumë shqiptarë të pafajshëm jo vetëm që dënuan padrejtësisht, por disa edhe humbën jetën²⁶.

Më 15 qershor të vitit 1992, me pretekstin e “*grumbullimit të armëve dhe të ndërprerjes së aktiviteteve tjera jolegale*” policia maqedonase ndërmori një aksion në fshatin Ladorisht të Strugës. Qindra policë dhe rezervistë, të shoqëruar nga autobлиндat e sulmuan fshatin, në orën 2 të mëngjesit, duke hyrë brenda shtëpive të shqiptarëve. Në të njëjtën kohë aksioni u zhvillua edhe në fshatin Veleshtë dhe në qytetin e Strugës²⁷. Gjatë aksionit, policia ushtroi brutalitet brenda familjeve shqiptare dhe arrestoi 35 civilë shqiptarë, në mesin e të cilëve bënte pjesë edhe një foshnje 6 javësh, i cili së bashku me të ëmën u burgosën për disa orë në një qeli në Ohër²⁸. 13 banorë të Ladorishtit dënohen me gjithsej 28 vjet e 5 muaj burg. Katër anëtarë të familjes së Kadri Labënishtit u dënuan me 13 vjet e 11 muaj burg. Akuzat ndaj tyre ishin të tilla, si: “*e mbajtjes pa leje të armëve të zjarrit*”, “*sulm ndaj personit zyrtar*” dhe “*pengim i personit zyrtar në kryerjen e detyrës*”. Madje, njëri nga të akuzuarit (nuk i takonte familjes Labënishti), posedonte leje për mbajtjen e armës, të cilën ia kishin dhënë autoritetet maqedonase, por as ai nuk i shpëtoi arrestimit²⁹.

Ligji nuk ishte i njëjtë për shqiptarët dhe maqedonasit. As në rastet kur bëhej fjalë për shkelje të njëjtë, dënimet nuk ishin njësoj. Shqiptarët gjithmonë dënoheshin rëndë, kurse maqedonasit shpëtonin me dënim më të lehtë. Gjykatat, të cilat duhej të angazhoheshin për zbatimin e ligjit, kur bëhej fjalë për shqiptarët, shqiptonin vendime shumë të ashpra. Ndërsa të arrestuarit në ngjarjen e Ladorishtës u dënuan me burgim disavjeçarë nën të njëjtën akuzë ishin dënuar edhe qytetarë të përkatësisë etnike maqedonase, të Velesit, por dënimi ndaj tyre ishte shumë më i lehtë. Ata do të vuanin vetëm 8 muaj burg³⁰.

Pak muaj më vonë, pas ngjarjeve të Ladorishtit, qeveria e Maqedonisë shpiku një ngjarje tjetër. Më 6 dhe 7 nëntor 1992, në lagjen Bit Pazar të Shkupit, policia maqedonase sulmoi shqiptarët. Nga ky sulm mbetën të vrarë 4 vetë, prej të cilëve tre ishin shqiptarë (Safet Sejfullahu, 32 vjeçar; Shemsedin Ibraimi, 38 vjeçar dhe Sulejman Memishi, 22 vjeçar), kurse viktima e katërt ishte një grua maqedonase (Viktorija Geshovska, 53 vjeçare, e cila në ballkonin e shtëpisë së saj, u qëllua nga një plumb i pakontrolluar i policisë)³¹. Gjithashtu, nga ky aksion u lënduan rëndë 23 vetë. Ndërhyrja e policisë nga ana e qeverisë maqedonase u arsyetua me nevojën e ndërprerjes së tregtisë së paligjshme. Në fakt, shqiptarët e akuzuar për këtë çështje ishin hallexhinj të papunë, të cilëve shteti nuk u kishte mundësuar punësim as në sektorin privat e as në atë shtetëror. Prandaj, për të siguruar ekzistencën e tyre dhe të familjeve të veta ishin të detyruar të zhvillonin tregti. Në mesin e shumë të keqtrajtuarve bënte pjesë edhe një cigareshitës shqiptar, i cili ishte vetëm 15 vjeçar. Pas ndërhyrjes brutale

²⁶ Fetaj, Milaim. 2017. *Marrëveshja e Ohrit-bazë e demokratizimit dhe integritet euroatlantik të Maqedonisë*. Tetovë: ArbëriaDesign, f. 115.

²⁷ Lutfiu, Bilall, *vep. e përm.*, f. 83.

²⁸ Rullman, Hans Peter, *vep. e përm.*, f. 68.

²⁹ Ostreni, Gëzim, *vep. e përm.*, f. 239; Bisedë e zhvilluar me Guximtar Labënishtin, mars 2023.

³⁰ *Po aty*, f. 239.

³¹ Rexhepi, Zeqirja, *vep. e përm.*, f. 69.

në tregun e Bit Pazarit, policia kreu bastisje edhe në shtëpitë e shqiptarëve, duke ushtruar dhunë të shfrenuar mbi ta³². Me këtë veprim synohej frikësimi i shqiptarëve, në mënyrë që ata të hiqnin dorë nga kërkesat për përmirësimin e pozitës së tyre brenda shtetit, si dhe të bënte presion mbi faktorin ndërkombëtar, në mënyrë që të përshpejtohej procesi i njohjes së pakushtëzuar të shtetit të ri në institucionet ndërkombëtare. Qeveria e Maqedonisë e luante rolin e viktimës para opinionit të jashtëm, duke deklaruar se stabiliteti i brendshëm i shtetit po rrezikohej nga shqiptarët. Duke përdorur metodat të cilat Millosheviqi i aplikonte në Kosovë kundër shqiptarëve, qeveria e Shkupit synonte njëkohësisht që të ushtronte presion mbi shqiptarët që këta të fundit të detyroheshin që sa më shumë të emigronin jashtë vendit dhe kështu të realizonte qëllimin e saj për ta zvogëluar sa më shumë numrin e popullsisë shqiptare në Maqedoni.

Në vjeshtë të vitit 1993, u zhvillua “*afëra e armëve*”. Qeveria maqedonase i akuzoi shqiptarët se ishin organizuar për vetëmbrojtje në rast rreziku. Sipas ministrit të Mbrojtjes së Maqedonisë, Vllado Popovski qeveria e maqedonase e drejtuar nga Nikolla Klusev kishte qenë e njoftuar për armatosjen e shqiptarëve, të cilët “... nuk kishin për qëllim rrezikimin territorial të Maqedonisë”. Shkupi zyrtar e akuzoi edhe Shqipërinë se kishte qenë e përfshirë në këtë aferë³³. Shpërbërja e Jugosllavisë dhe sulmet e Serbisë kundër ish-republikave tjera jugosllave, në fillim të viteve 90 të shek. XX, krijuan pasiguri te shqiptarët e Maqedonisë. Ata nuk kishin siguri për vete dhe familjet e tyre. Tërheqja paqësore e ushtrisë jugosllave (serbe) nga kazermat e Maqedonisë nuk ishte garanci se ajo nuk mund të rikthehej. Gjatë tërheqjes, ajo kishte marrë me vete gjithë armatimin, duke e lënë Maqedoninë pa armë. Kështu, ekzistonte rreziku i ndërhyrjes së qeverisë serbe edhe në Maqedoni, ashtu siç kishte vepruar në ish-republikat tjera jugosllave. Shqiptarët ishin të vetëdijshëm se nëse ndodhte kjo ndërhyrje, ata do të ishin të parët të cilët do të ishin objekt i këtij sulmi. Prandaj, ishin të detyruar të merrnin masa për të qenë të përgatitur për të siguruar vetëmbrojtje në rast të një sulmi të tillë. Por, për qeverinë e Shkupit nuk kishte rëndësi qëllimi i shqiptarëve. Ajo ishte e interesuar që vazhdimisht t’i sulmonte ata, duke i akuzuar se po përgatishnin komplete kundër rendit kushtetues dhe integritetit territorial të vendit. Shqiptarët u akuzuan se kishin përgatitur njësi ushtarake në mbrojtje të Iliridës, çka nuk ishte e vërtetë. Nga 6 deri më 8 nëntor 1993, u arrestuan disa shqiptarë nën akuzën “*për veprimtari armiqësore*” dhe “*sulm kundër rendit kushtetues*”. Në këtë akuzë, shumë shqiptarë u burgosën dhe u keqtrajtuat. Të arrestuarit ishin kryesisht kuadro të Partisë për Prosperitet Demokratik: Hysen Haskaj-ndihmësministër i Mbrojtjes; Abdiselam Arsllani; Burim Murtezani; Resmi Ejupi; Selam Elmazi; Aqif Demiri; Hasan Agushi; Imer Imeri-zëvendësministër i Shëndetësisë³⁴, Mitat Emini, Shinasi Rexhepi, Eugjen Cami, etj. Ata u dënuan me burgim të rëndë. Sipas vendimit fillestar të gjykatës, këta duhej të vuanin 65 vjet burg së bashku. Më vonë Gjykata e Qarkut në Shkup, e zbuti dënimin e tyre në 45 vjet. Të gjithë ata që u morën në pyetje nga policia u keqtrajtuat fizikisht dhe psikikisht. Dhuna e ushtruar mbi ta ishte aq e madhe sa që pati edhe viktime. Halil Latifi, 56 vjeçar nga fshati Gërçec i Shkupit, baba i 7 fëmijëve, vdiq më 17 nëntor, si pasojë e dhunës së ushtruar nga organet e rendit. Ky nuk ishte rasti i parë që shqiptarët të mbyteshin në burgjet e Maqedonisë. Më 22 dhjetor 1992, të njëjtin fat kishte pasur edhe arsimtari nga Kumanova, Arif Seferi³⁵.

Një sferë tjetër në të cilën shqiptarët u diskriminuan në vazhdimësi gjatë viteve të para të pavarësisë së Maqedonisë (1991-2001), ishte ajo e arsimit në gjuhën amtare. Shteti nuk lejonte hapjen e paraleleve të reja në gjuhën shqipe në rajonin e Pellagonisë, si në: Veles,

³² Lutfiu, Bilall, *vep. e përm.*, f. 84-85.

³³ Rexhepi, Zeqirja, *vep. e përm.*, f. 70-71.

³⁴ Iseni, Fati. 2013. *Rrethanat politike shoqërore të shqiptarëve në Maqedoni 1989-2001*. Doktoratë, në dorëshkrim (Universiteti i Tiranës), f. 70; Shih dhe *Нова Македонија*, 11 ноември 1993. (Илегално организирање против уставниот поредок).

³⁵ Shih: Lutfiu, Bilall, *vep. e përm.*, f. 85-86.

Prilep dhe Manastir³⁶. Në këto vendbanime shqiptarët ishin më pak në numër se maqedonasit dhe qeveria nëpërmjet kësaj politike synonte asimilimin e tyre. Mungesa e paraleleve të mjaftueshme në gjuhën shqipe i detyronte prindërit shqiptarë që fëmijët e tyre t'i regjistronin në shkollat ku mësimi zhvillohej në gjuhën maqedonase. Kështu, nëpërmjet shkollës, brezi i ri do ta humbte identitetin kombëtar.

Maqedonia së bashku me Serbinë (Republikën Federale të Jugosllavisë), përfaqësonin shoqëritë më diskriminuese në rajon. Në të dy rastet shqiptarëve u mohojë e drejta për arsim të lartë në gjuhën amtare. Përderisa maqedonasit kishin dy universitete në gjuhën e tyre amtare, shqiptarëve nuk u lejohej të kishin një në gjuhën shqipe. Madje, ata diskriminoheshin edhe kur konkurronin në njërin nga universitetet maqedonase. Në dy universitetet maqedonase (atë të Shkupit dhe të Manastirit) regjistroheshin çdo vit akademik nga 7.000 deri në 10.000 studentë, prej të cilëve vetëm 300 deri në 500 ishin shqiptarë. Nga 27.000 studentë sa kishte të regjistruar në Universitetin e Shkupit, vetëm 441 ishin shqiptarë. Brenda kësaj shifre përfshiheshin edhe studentët e Katedrës së Albanologjisë, në Fakultetin Filologjik dhe ata të Fakultetit Pedagogjik. Në Universitetin e Manastirit nga 6.000 studentë, vetëm 47 ishin shqiptarë. Brenda 50 vjetëve, deri në vitin 2002, në Universitetin e Shkupit, ishin diplomuar vetëm 435 studentë shqiptarë. Studentëve shqiptarë, të cilët arrinin të regjistroheshin, u krijoheshin vështirësi të ndryshme gjatë periudhës së studimeve. Prandaj, shumë nga ata që regjistroheshin nuk arrinin të diplomonin. Gjithashtu, shqiptarët nuk ishin të përfaqësuar as në institutet shkencore. Në 10 institute shkencore ishin të punësuar vetëm 3 studiues shqiptarë³⁷.

Duke mos pasur mundësi të vazhdonin shkollimin e lartë brenda vendit, shumë të rinj shqiptarë detyroheshin që të ndiqnin studimet fillimisht në Kosovë dhe pas vitit 1990 në Shqipëri. Por edhe ata pasi mbaronin studimet përballeshin me shumë vështirësi kur ktheheshin në vendin e tyre. Shteti nuk i njihnte diplomat e Universitetit të Prishtinës dhe të universiteteve të Shqipërisë³⁸, duke u pamundësuar atyre punësimin.

Vendosja e regjimit të aparteidit në Kosovë nga qeveria e Beogradit dhe pamundësia e regjistrimit të të gjithë të rinjve shqiptarë në universitetet e Shqipërisë, e bëri të domosdoshme hapjen e një universiteti në gjuhën shqipe në Maqedoni. Kështu, pas përgatitjeve të bëra nga ana e intelektualëve shqiptarë, më 17 dhjetor 1994 u themelua Universiteti i Tetovës, me 6 fakultete³⁹. Që në fillim, maqedonasit e quajtën universitetin të jashtëligjshëm⁴⁰. Hapja e Universitetit të Tetovës u luftua me të gjitha mjetet nga ana e qeverisë së Maqedonisë. Ndonëse në vitet në vazhdim numri i të rinjve që ndiqnin studimet në atë institucion e kaloi shifrën e 15.000 studentëve, për 10 vjet shteti nuk e njohu, por e konsideronte si institucion të paligjshëm. Mohimi i të drejtës së arsimimit të lartë në gjuhën amtare përbënte edhe bazën e shumë mosmarrëveshjeve dhe konflikteve midis popullatës shqiptare dhe qeverisë së Shkupit⁴¹. Nisma për themelimin e këtij universiteti ishte mbështetur edhe nga krerët politikë shqiptarë të komunave Tetovë, Gostivar dhe Dibër, por kjo nuk ishte e mjaftueshme që maqedonasit ta njihnin atë. Qeveria angazhoi forcat e rendit që të pengonin zhvillimin e mësimin në këtë institucion. Kjo çoi në reagimin e popullsisë shqiptare, e cila i doli në mbrojtje universitetit. Gjatë protestave në mbështetje të universitetit, ra dëshmor Abduselam Emini⁴², kurse u plagosën mbi 100 të tjerë. Policia bastisi shumë familje dhe arrestoi shqiptarë të cilët mbështesnin themelimin e universitetit në gjuhën

³⁶ Ostreni, Gëzim, *Libër i bardhë...*, f. 245.

³⁷ *Po aty*, f. 247, 248; shih dhe: Lutfiu, Bilall, *vep. e përm.*, f. 76.

³⁸ Ostreni, Gëzim, *vep. e përm.*, f. 243.

³⁹ Rexhepi, Zeqirja, *vep. e përm.*, f. 108-111.

⁴⁰ Ostreni, Gëzim, *vep. e përm.*, f. 243.

⁴¹ Fetai, Milaim, *vep. e përm.*, f. 115.

⁴² Jakupi. Xhelal, *vep. e përm.*, f. 50.

shqipe. Ndër të arrestuarit ishin edhe rektori i Universitetit të Tetovës, Prof. dr. Fadil Sulejmani, i cili u dënua me 2 vjet e 6 muaj burg; kryetari i Senatit, Prof. dr. Milaim Fejziu, me 6 muaj; ligjëruesit: profesor Arben Rusi, me 8 muaj burg dhe Mr. Musli Halimi, me 8 muaj burg. Gjithashtu, me 1 vit e 6 muaj burg u dënua edhe Nevzat Halili, ish-kryetari i parë i Partisë për Prosperitet Demokratik dhe ish-deputet në Kuvendin e Maqedonisë. Për drejtuesit shtetëror maqedonas ishte e domosdoshme të çrrënjosej ideja e themelimit të universitetit në gjuhën shqipe. Ata ishin të vendosur që ta mbysnin këtë ide që në ngjizje. Ministri i Punëve të Brendshme, Lubomir Fërçkovski do të deklaronte se “*ka lindur një foshnje e vdekur*”⁴³, me idenë se ky universitet nuk do të mund të mbijetonte.

Universitetin e Tetovës maqedonasit e quajtën “*parauniversitet*”. Menjëherë pas themelimit të tij, studentët e universiteteve maqedonase dhe nxënësit e shkollave të mesme organizuan protesta masive⁴⁴. Motoja e tyre ishte kundër “*sistemit paralel të arsimit*”⁴⁵. Ndoshta ky ishte rasti i vetëm në botë ku të rinjtë e një populli, të cilët kishin dy universitete në gjuhën e tyre, u ngritën kundër një universiteti, në të cilin do të studionin bashkëmohatarët dhe bashkëqytetarët e tyre, të një grupi tjetër etnik. Në dhjetëvjeçarin e fundit të shek. XX, kur bota ecte në rrugën e globalizimit, Maqedonia e luftonte arsimimin e një pjese të qytetarëve të saj.

Qeveria e Maqedonisë përdorte metoda të ndryshme me qëllim zvogëlimin e numrit real të shqiptarëve që jetonin brenda vendit. Në shumë raste u mohojë e drejta e pajisjes me shtetësi, ndonëse disa prej tyre jetonin aty prej disa dhjetëvjeçarësh, madje disa të tjerë ishin të lindur brenda territorit të Maqedonisë. Megjithëse nuk dihet numri i saktë i atyre, të cilëve u mohojë kjo e drejtë, bëhet fjalë për numër të konsiderueshëm. Për shembull, në fshatin Sopot të Kumanovës, nga 650 banorë shqiptarë, vetëm 353 posedonin shtetësi. Pra mbi 45% e banorëve ishin të përjashtuar nga kjo e drejtë. Kjo kategori nuk kishte të drejtë të regjistronte prona në emrin e vet. Në vitin 2000, një banor i fshatit Tanushë të Shkupit, në mungesë të shtetësisë nuk kishte arritur ta regjistronte traktorin të cilin e posedonte. Prandaj, atë e kishte gjobitur policia maqedonase disa herë. Vlera e dënimeve arrinte shifrën e 5.100 markave gjermane⁴⁶. Në këtë mënyrë shteti synonte t’ua bënte të pamundur jetën brenda vendit, me shpresën se një ditë ata do të detyroheshin të emigronin jashtë.

Një padrejtësi tjetër e madhe që u bëhej shqiptarëve ishte edhe ndarja territoriale e vendit. Nga 34 komuna sa kishte pasur më parë, me ligjin e ri numri i tyre arriti në 124. Ndarja u bë në atë formë, sipas së cilës shqiptarët mund të fitonin vetëm 3 komuna (Tetovë, Gostivar dhe Dibër). U formuan komuna rurale, duke bashkuar fshatra, në të shumtën e rasteve në mënyrë të panatyrshme, me qëllim pamundësimin e fitores së kandidatëve shqiptarë. Në bazë të Ligjit Zgjedhor, kishte raste kur një deputeti shqiptar i duhej të fitonte rreth 15.000 vota, kurse në disa komuna të banuara me maqedonas, një deputet mund të zgjedhej me vetëm 2.000 vota⁴⁷. Megjithëse në vitin 1997 Maqedonia ratifikoi Kartën Evropiane të Vetëqeverisjes Lokale dhe miratoi Strategjinë e parë për Reformën e Vetëqeverisjes Lokale, më 1999, prapëseprapë pushteti mbeti tërësisht i centralizuar⁴⁸. Qeverisja lokale ishte zhveshur nga kompetencat. Të gjitha vendimet e rëndësishme i merrte pushteti qendror në Shkup, i cili dominohej nga maqedonasit dhe kërkesat shqiptare gjithmonë injoroheshin.

Shqiptarët ishin të përbuzur në të gjitha institucionet shtetërore. Ata pothuajse nuk mund të siguronin asnjë shërbim pa ofruar ryshfet. Shqiptari gati e kishte të pamundur të siguronte certifikatë të lindjes apo vdekjes, letërnjoftime, patentë-shofer, të regjistrohej në fakultet, të

⁴³ Lutfiu, Bilall, *vep. e përm.*, f. 89-90.

⁴⁴ Risteski, Ljupčo S. & Kodra Hysa, Armanda, *art. i përm.*..., f. 306.

⁴⁵ Iseni, Fati. 2013. *Rrethanat politike shoqërore të shqiptarëve në Maqedoni 1989-2001*. Doktoratë, në dorëshkrim, f. 92.

⁴⁶ Ostreni, Gëzim, *Libër i bardhë*..., f. 254.

⁴⁷ *Po aty*, f. 239-240.

⁴⁸ Iseini, Mair, *vep. e përm.*, f. 20.

merrte provimin shtetëror, të caktonte një operacion në spitalin kirurgjik⁴⁹ etj., pa korruptuar një nëpunës shtetëror, një profesor në universitet apo një mjek në spital.

Pakënaqësia e shqiptarëve në Maqedoni bëri që mes dy komuniteteve kryesore të rriteshin tensionet, të cilat kulmuan me konfliktet në Tetovë dhe Gostivar, në verë të vitit 1997. Për maqedonasit, përdorimi i flamurit kombëtar nga ana e shqiptarëve shihej si provokim. Për ata çdo simbol kombëtar shqiptar ishte i papranueshëm. Ky qëndrim i shtetit të ri ishte më diskriminues se në periudhën komuniste. Në kohën e Jugosllavisë, në komuna vendosej edhe flamuri kombëtar shqiptar, krahas atij të Republikës Socialiste të Maqedonisë dhe flamurit të RSFJ, kurse tani Maqedonia “demokratike” u mohonte shqiptarëve një të drejtë të tillë. Në vitin 1997, qeveria ushtroi dhunë mbi shqiptarët e Tetovës dhe të Gostivarit të cilët kërkonin vendosjen e flamurit në hyrje të objekteve të komunave⁵⁰. Më 21 maj 1997, Gjykata Kushtetuese deklaroi se me këtë akt (vendosjen e flamurit shqiptar para objekteve të komunave), “*kërcënohej sovraniteti i shtetit*” dhe kërkoi heqjen e tyre. Më 8 korrik Kuvendi i Maqedonisë, me procedurë të përshpejtuar, miratoi vendimin për përdorimin e flamujve të pakicave, i cili të nesërmen u shpall në Gazetën zyrtare. Atë ditë, më 9 korrik, policia maqedonase ndërhyri brutalisht në zyrat e komunave të Gostivarit dhe të Tetovës dhe e hoqi flamurin shqiptar nga godinat e tyre. Si pasojë e kësaj ndërhyrje u vranë 3 shqiptarë, u plagosën 100 dhe rreth 1.000 të tjerë u keqtrajtuat. Policia vrau Shpend Isenin, 31 vjeçar nga fshati Forinë, Nazmi Saliun, nga fshati Turçan i Vogël, kurse më 14 korrik, vdiq edhe Milaim Dauti nga fshati Dobridoll, i cili nuk arriti t’u mbijetonte plagëve të marra gjatë protestave. Në spitalin e Gostivarit, mes 9 dhe 11 korrikut, u regjistruan, gjithsej, 196 persona me lëndime të ndryshme. Ndër të arrestuarit ishin edhe Kryetari i Gostivarit, Rufi Osmani dhe ai i Tetovës, Alajdin Demiri, të cilët u dënuan me 14 vjet burg. Gjithashtu, u arrestuan edhe kryetarët e Këshillave të këtyre komunave, Refik Dauti, kryetar i Këshillit komunal të Gostivarit dhe Vebi Bexheti, kryetar i Këshillit komunal të Tetovës. Vendimin e gjykatës për t’i dënuar me burg këta funksionarë lokalë, e quajti skandaloz kryetari i partisë më të madhe opozitare, VMRO-DPMNE-së, Lubço Georgievski⁵¹.

Fillimi i luftës midis forcave pushtuese serbe dhe Ushtrisë Çlirimtare të Kosovës, në vitin 1998 në Kosovë, nxiti autoritetet maqedonase që të ndërmerrnin një fushatë kundër aktivistëve të Lëvizjes Kombëtare. Të gjithë ata që dyshoheshin se ishin të përfshirë në lëvizjen ilegale dhe se e ndihmonin luftën çlirimtare në Kosovë, u vunë në shënjestër të policisë maqedonase. Më 16 shtator të vitit 1998, forcat e rendit arrestuan 7 të rinj shqiptarë, nën akuzën se kishin organizuar dhe kryer aksione kundër stacioneve policore në pjesë të ndryshme të Maqedonisë. Të arrestuarit u quajtën “*Grupi i Bombahedhësve*”. Ata ishin të rinj shqiptarë me prirje atdhetare, disa prej të cilëve studentë të Universitetit të Tetovës. Me arrestimin e studentëve qeveria kishte për qëllim ta akuzonte universitetin se shërbente si çerdhe ku strehoheshin armiqtë e shtetit. Të arrestuarit morën dënime të rënda nga gjykata. Ata u dënuan me gjithsej 51 vjet burgim. Dënimi më i rëndë iu shqiptua Fatmir Limanit (student i UT), i cili u dënua me 14 vjet burgim. Gjithashtu edhe shokët e tij morën dënime nga 5 deri në 7 vjet. Hasan Limani dhe Granit Osmani (student i UT) u dënuan me nga 7 vjet burgim; Qemal Shaqiri, Adem Karaga (student i UT) dhe Rakip Rama u dënuan me nga 6 vjet, kurse Demir Qazimi me 5 vjet⁵².

⁴⁹ Fetai, Milaim, *vep. e përm.*, f. 127.

⁵⁰ Jakupi. Xhelal, *vep. e përm.*, f. 51-52; Shih dhe Ostreni, Gëzim, *Libër i bardhë...*, f. 234; Risteski, Ljupčo S. & Kodra Hysa, Armanda, *art. i përm.*, f. 288-289.

⁵¹ Krahaso: Rexhepi, Zeqirja, *vep. e përm.*, f. 126; Lutfiu, Bilall, *vep. e përm.*, f. 90-94; Risteski, Ljupčo S. & Kodra Hysa, Armanda, *art. i përm.*, f. 289-290.

⁵² Intervistë me Fatmir Beqir Limanin, më 21 shkurt 2021.

Më 18 shtator 1998, dy ditë pas arrestimit të shtatë të rinjve shqiptarë, rreth 300 policë e sulmuan shtëpinë e Beqir Limanit*, babait të Fatmir Limanit, i cili bënte pjesë në grupin e të arrestuarve. Beqiri që më herët kishte qenë në shënjestër të forcave maqedonase të rendit për shkak të aktivitetit të tij në interes të çështjes kombëtare. Qëllimi i policisë nuk kishte qenë arrestimi, por ekzekutimi i tij. Ditën kur ia arrestuan djalin ai kishte shkuar në polici për të kërkuar sqarime se çfarë kishte ndodhur me birin e tij. Nëse policia do të dëshironte, do ta kishte arrestuar atë ditë në stacionin policor. Por, qëllimi i saj ishte vrasja, prandaj nuk e arrestuan kur ishte në stacionin policor, por e sulmuan në shtëpinë e tij. Gjatë sulmit, përdorën si mburojë familjen e tij (gruan, djalin, nipin dhe mbesën), për t'ia pamundësuar atij mbrojtjen. Ndërsa familja qëndronte në rresht në hapësirën midis shtëpisë dhe kordonit të policisë, këta të fundit në vazhdimësi gjuanin me armë të ndryshme shtëpinë brenda së cilës ndodhej Beqir Limani, i cili nga ky sulm mbeti i vrarë⁵³.

Nga viti 1990, në Maqedoninë “demokratike” mbi 30 shqiptarë vdiqën si pasojë e torturave të policisë në paraburgim. Qëndrimi zyrtar ishte se ata ishin vetëvrarë ose kishin vdekur aksidentalisht. Mbi 60.000 shqiptarë, kryesisht intelektualë dhe të rinj, ishin marrë në pyetje nga ana e autoriteteve shtetërore⁵⁴.

Diskriminimi i vazhdueshëm nga ana e shtetit i kishte detyruar disa shqiptarë që të largoheshin nga Maqedonia. Proceset e montuara, dënimet e padrejta, mungesa e vendeve të punës, vështirësitë ekonomike etj., bënë që një numër i konsiderueshëm shqiptarësh të emigronin në vende të ndryshme të Evropës dhe të botës. Pjesa më e madhe e tyre ishin larguar për të shpëtuar nga persekutimi i vazhdueshëm shtetëror. Shumë prej tyre e kishin të pamundur të ktheheshin në vendlindjen e tyre⁵⁵.

Në kundërshtim me realitetin e brendshëm, të gjitha qeveritë e Maqedonisë së pavarur para opinionit të jashtëm e paraqisnin shtetin e tyre si një shoqëri ku të gjitha komunitetet etnike gëzonin të drejtat që u takonin dhe se jetonin në harmoni të plotë midis tyre. Fraza “Maqedonia është oazë e paqes” ishte hipokrizia më e madhe e udhëheqësisë maqedonase. Kjo propagandë ishte mashtrimi më i madh që iu bë si opinionit të jashtëm ashtu edhe atij të brendshëm. Disa vite më vonë, ish-kryeministri maqedonas Lubço Georgievski (1998-2002), do ta quante “një hipokrizi dhe demagogji e pastër që i ishte plasuar popullit”⁵⁶.

Qeveria e Maqedonisë bëri të njëjtin gabim që kishte bërë qeveria serbe me Kosovën. Duke shmangur metodat demokratike të dialogut, ajo detyroi shqiptarët që realizimin e të drejtave të tyre kombëtare nga rruga parlamentare, tani ta kërkonin nëpërmjet kryengritjes popullore, e cila nisi në fillim të vitit 2001.

Që në fillim, Ushtria Çlirimtare Kombëtare kërkonte ndryshimin e Kushtetutës, burim sipas saj, i të gjitha pabarazive kundrejt etnisë shqiptare. Në një komunikatë të sajën, UÇK deklaronte se qëllimi i kësaj force të armatosur nuk ishte shkëputja e shqiptarëve nga Maqedonia, por integrimi i tyre, mbi parimin e barazisë. “Që prej fillimit të luftimeve, UÇK-ja ka insistuar në faktin se ajo nuk dëshironte ndryshimin e kufijve të Maqedonisë, për të krijuar një Shqipëri të Madhe”⁵⁷.

Ashtu si krerët e UÇK-së edhe partitë politike shqiptare u deklaruan se avancimi i pozitës së popullit shqiptar në Maqedoni ishte e vetmja rrugë për dhënien fund të gjakderdhjes dhe daljen e vendit nga kriza. Në mes të prillit të vitit 2001, Partia për Prosperitet Demokratik doli me propozim për dhënien fund të luftës së armatosur. Platforma e saj parashikonte:

* Beqir Limani (Kërçovë)- ishte anëtar i Lëvizjes Popullore të Kosovës, që në vitet 1983/84, si dhe themelues i disa Këshillave Popullor të cilët kishin për qëllim ngritjen e vetëdijes kombëtare.

⁵³ Intervistë me Fatmir Beqir Limanin, më 21 shkurt 2021.

⁵⁴ Ostreni, Gëzim. 2018. *Libër i bardhë*. Shkup: ITSHKSHSH, f. 233, 235.

⁵⁵ *Po aty*, f. 239.

⁵⁶ Георгиевски, Љубчо. 2012. *Тоа сум јас*. Велес: Лекс легис, с. 224.

⁵⁷ Ndriu-Karameti, Aurora. 2014. *Media dhe gjeopolitika e një konfliktit etnik, viti I*. Tetovë, ArbëriaDesign, f. 28.

ndryshimin e preambulës së Kushtetutës; arsim të lartë në gjuhën shqipe; njohjen e Universitetit të Tetovës; regjistrim të ri të popullsisë; përfaqësim proporcional të shqiptarëve në administratën shtetërore; përdorim zyrtar të gjuhës shqipe dhe amnisti për luftëtarët e UÇK-së. Kjo parti vlerësohte se bisedimet do të ishin të suksesshme vetëm nëse ato do të udhëhiqeshin nga bashkësia ndërkombëtare⁵⁸.

Përpjekjet e shqiptarëve që nëpërmjet rrugës institucionale të realizonin të drejtat e tyre brenda vendit, ishin refuzuar në vazhdimësi nga pala maqedonase. Çdo iniciativë e tyre mbivotohej në institucionet shtetërore. Prandaj, e vetmja rrugë për realizimin e qëllimeve të tyre ishte lufta e armatosur.

Kryetari i Partisë Demokratike Shqiptare, Arbën Xhaferi për gazetën gjermane “Welt am Sonntag” do të deklaronte “për 10 vjet rresht ne kërkuam dialog, por problemet tona u injoruan; tani, fatkeqësisht, kemi gjakderdhje”. Kriza në Maqedoni ishte pasojë e drejtpërdrejtë e politikës nacionaliste që ndiqej në këtë shtet, e cila nuk kishte zgjedhur rrugën demokratike për bashkëjetesë me palën shqiptare, por në vazhdimësi kishte injoruar dhe neglizhuar realitetin shumetnik të vendit⁵⁹.

Gjatë 10 vjetëve të para të pavarësisë së Maqedonisë, partitë politike maqedonase garonin njëra me tjetrën se cila prej tyre ishte më nacionaliste dhe më antishqiptare. Vetë politikanët maqedonas shpreheshin se një pjesë të deputetëve arrinin t’i siguronin pikërisht mbi bazën e retorikës nacionaliste. Petar Goshev, një ish-funksionar i lartë maqedonas, kishte deklaruar se VMRO-DPMNE kishte arritur të merrte më shumë mandate deputetësh në zgjedhjet e para parlamentare sepse kishte përdorur kartën antishqiptare⁶⁰.

Maqedonia arriti të pavarësohet nga Serbia (Jugosllavia), por nuk arriti të shkëputet nga ndikimi serb. Politikanët maqedonas, të djathtë e të majtë përdornin modelin serb kur bëhej fjalë për shqiptarët. Sipas ish-kryeministrit të Maqedonisë, Lupço Georgievski ishte pikërisht ndikimi serb në shoqërinë maqedonase, që kishte “pamundësuar kuptimin e kërkesave të shqiptarëve nga pavarësia e këndeje”⁶¹.

Maqedonasit dhjetë vjet pas pavarësimit, nuk arritën të kuptonin se duhej krijuar shtet multi-etnik. Ata e shpenzuan gjithë energjinë e tyre për t’u njohur si maqedonas dhe për të ndërtuar një shtet vetëm për maqedonasit. Në dhjetëvjeçarën që pasoi pavarësinë, politika që zhvilloi elita politike maqedonase mbështetej te nacionalizmi etnik. Asnjë parti politike nuk mbështeti konceptin qytetar të zhvillimit të shtetit. “Që prej pavarësisë në vitin 1991 dhe vendosjes së pluralizmit, skena politike në Maqedoni është etnicizuar...asnjë parti nuk e paraqet veten si multi-etnike”⁶².

Ky qëndrim mohues i politikës maqedonase ndaj kërkesave të ligjshme të shqiptarëve, i detyroi këta të fundit që të organizonin rezistencë të armatosur, për të siguruar të drejtat njerëzore dhe kombëtare. Lufta e vitit 2001, e detyroi elitën politike maqedonase që të ulej në bisedime dhe me ndërmjetësim të faktorit ndërkombëtar, të nënshkruante Marrëveshjen e Ohrit, me të cilën shqiptarët e avanconin pozitën e tyre brenda shtetit.

⁵⁸ Гоцевски, Трајан, *vep. e përm.*, c. 284-285.

⁵⁹ Ndriu-Karameti, Aurora, *vep. e përm.*, f. 29.

⁶⁰ Георгиевски, Љубчо, *vep. e përm.*, c. 45.

⁶¹ Intervistë e ish-kryeministrit Lubço Georgievski për emisionin “Zigzag” të TV Art. Publikuar më 21.11.2015 nga portalet: Aktuale, Arbresh, Koha.mk, Almakos, Zhurnal, Tetova sot.

⁶² Shih: Ndriu-Karameti, Aurora, *vep. e përm.*, f. 82, 83.

Referencat

- [1]. Fetai, Milaim. 2017. Marrëveshja e Ohrit-bazë e demokratizimit dhe integritit euroatlantik të Maqedonisë. Tetovë: ArbëriaDesign;
- [2]. Glenny, Misha. 2007. Histori e Ballkanit 1804-1999-Nacionalizmi, Luftërat dhe Fuqitë e Mëdha. Tiranë: Toena;
- [3]. Гоцевски, Трајан. 2010. Кризите во Република Македонија. Скопје: Култура;
- [4]. Hullman, Hans Peter. 1997. Ikje masive. Tirana: Lilo;
- [5]. Iseini, Mair. 2003. Zhvillimet në Maqedoni dhe lindja e Ushtrisë Çlirimtare Kombëtare. Tetovë: Çabej;
- [6]. Jakupi, Xhelal. 2001. Vetëqeverisja lokale dhe shqiptarët në Maqedoni. Shkup: Hardkor grup;
- [7]. Lutfiu, Bilall. 2015. Partitë politike dhe konflikti i vitit 2001. Shkup: Alma;
- [8]. Maliqi, Nazmi. 2001. Gjurmë politike. Shkup: Grafoteks;
- [9]. Ndriu-Karameti, Aurora. 2014. Media dhe gjeopolitika e një konflikti etnik, viti 1. Tetovë, ArbëriaDesign;
- [10]. Ostreni, Gëzim. 2018. Libër i bardhë. Shkup: ITSHKSHSH;
- [11]. Paqe e Papërfunduar- Raport i Komisionit Ndërkombëtar për Ballkanin. Pa datë. Tiranë: Fondacioni Soros;
- [12]. Risteski, Ljupčo S. & Kodra Hysa, Armanda. 2013. Strategjitë për formimin e kombit dhe të shtetit maqedonas dhe projektet kundërshtarë (1991-212). Në Kombformimi simbolik në Evropën Juglindore. Prishtinë: Qendra për Hulumtime dhe Politikë Gjinore;
- [13]. Rexhepi, Zeqirja. 2005. Zhvillimet politiko-shoqërore te shqiptarët në Maqedoni. Tetovë: Tringa Design;
- [14]. **Gazeta:** Нова Македонија, 11 ноември 1993. (Илегално организирање против уставниот поредок);
- [15]. **Portale:** Intervistë e Stojan Andov, ish-kryetar i Parlamentit të Maqedonisë (8 janar 1991-6 mars 1996) dhënë portalit Tesheshi.com. Publikuar më 8 nëntor 2015. Vizituar për herë të fundit më 14 shkurt 2021.
- [16]. **Portale:** Intervistë e ish-kryeministrit Lubčo Georgievski për emisionin “Zigzag” të TV Art. Publikuar më 21.11.2015 nga portalet: Aktuale, Arbresh, Koha.mk, Almakos, Zhurnal, Tetova sot.
- [17]. **Intervista të zhvilluara:** Intervistë me Fatmir Beqir Limanin, më 21 shkurt 2021;
- [18]. **Intervista të zhvilluara:** Intervistë e zhvilluar me Guximtar Labënishtin, mars 2023;
- [19]. **Materiale të papublikuara:** Iseni, Fati. 2013. Rrethanat politike shoqërore të shqiptarëve në Maqedoni 1989-2001. Doktoratë, në dorëshkrim (Universiteti i Tiranës).